

58 Folkusházy Lajos, "Emlékeim", leírás, Salzburg, Ausztria, évszám nincs.

59 Magyar kir. belügyminisztérium, "A balatonfüredi m. kir. csendőrségi gyógyház szabályzata", 71.926 VI-b/1930. számú belügyminiszteri körrendelet, *Csendőrségi Közlöny*, XV. évfolyam, 10. szám, 1930 április 15, 77-81. oldal.

60 Ugyanott.

61 Beóthy Kálmán szerkesztő, *Csendőrségi Lapok*, 1939. évi XXIX. évfolyam, 1-24. számok.

XI. FEJEZET

A CSENDŐRSÉG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

1. A HÁBORÚ KITÖRÉSE

Főbb indítók

Az I. világháború után megkötött Párizs környéki békekötések erősen megnyirbálták a legyőzött államok területeit és ezzel sok német, fehérorosz, magyar, bolgár, osztrák, horvát és szlovén nemzetiségű egyént kényszerítettek idegen állam fennhatósága alá.

A "népek önrendelkezési jogát", amelyet Woodrow Wilson amerikai elnök meghirdetett, a győztesek nemcsak a békekötéseknél, de a legyőzöttek későbbi békés revíziós törekvéseinél is teljesen figyelmen kívül hagyták.

Az erősen fejlett német ipart gazdaságilag teljesen megbénították, így az a világpiacon versenyképtelenné vált.

Magyarországot megfosztották ezeréves természetes anyagforrásaitól, így azokat súlyos pénzen kellett szomszédaitól megvásárolnia.

A Népszövetség, amelyet a versaillesi békekonferencia létesített, nem törődött a legyőzöttekért igazságtalanságokkal, ami aztán angol-, amerikai-, franciaellenes szövetségbe sodorta ezeket a nemzeteket.

Az 1930-as években háborús veszteségekkel és gazdasági válsággal küszködő Németországban a kommunista párt nagyon megerősödött, ellensúlyozására a nemzetiszocializmus szervekedett és hatalomra jutott.

Az 1917-es orosz és az 1919-es magyar forradalom emlékei, valamint a németországi példa ébren tartotta a kommunizmustól való félelmet, amelyet az egyes országokban felbukkanó baloldali földalatti mozgalmak még csak fokoztak.

A semlegesség álláspontján

Magyarország kis területével, korlátolt gazdasági erőforrásaival és jelentéktelen katonai erejével nem játszhatott szerepet a béke fenntartásában. Ettől függetlenül az ország 1941 június 27-ig igyekezett távol maradni a háborútól. Ezért:

1. Az igazságtalan trianoni béke revízióját 20 éven keresztül csupán békés eszközökkel próbálta megoldani.

2. Horthy kormányzó 1939 június 14-én országgyűlési megnyitó beszédében azt javasolta, hogy a béke érdekében a vitás kérdések megtárgyalására "a világ legmagasabb és legönzettelenebb fóruma", a pápa tegyen javaslatot a nagyhatalmaknak.¹

3. Németország 1939 szeptemberében kérte a magyar vasútvonalak használatát, hogy Lengyelországot délről is megtámadhassa. A kormány ezt elutasította, sőt a kormányzó parancsot adott a hidak felrobbantására is, amennyiben a németek megkísérelnék a magyar területen való átvonulást.²

4. Teleki Pál miniszterelnök, amint felismerte, hogy az ország belesodródik a háborúba, öngyilkos lett.

5. Németország a Benelux-államok megszállása, Észak-Franciaország és Jugoszlávia elfoglalása után 1941 június 22-én a Szovjetuniót is megtámadta. Követelte, hogy Magyarország is lépjen be mellette a háborúba. Az első magyar minisztertanács ezt elutasította, a második minisztertanács azonban a vezérkari főnök és a honvédelmi minisztert helyettesítő tábornok érvelésére úgy határozott, hogy a diplomáciai kapcsolatot megszakítja ugyan a Szovjetunióval, de a háborúba nem avatkozik bele.³

Kassa bombázása, a hadiállapot

A német-szovjet háború kitörése után négy nappal — azaz június 26-án — Kassa és Munkács magyar városokat ismeretlen repülőgépek megbombázták. Többen életüket veszítették, sokan megsebesültek. *Werth Henrik* vezérkari főnök jelentése szerint (mert egy repeszdarabon a leningrádi lőszergyár jegyét ismerték fel) "a támadást szovjet repülőgépek hajtották végre". Másnap, június 27-én délelőtt *Bárdossy László* miniszterelnök rövid nyilatkozatban bejelentette, hogy "e támadások következtében Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot beállott."⁴

(70. melléklet)

A vezérkari főnök jelentésével megegyezik *Adonyi Ferenc* honvéd őrnagy véleménye is, aki "*A magyar katona a második világháborúban*" című munkájában szintén szovjet repülőkre hárítja Kassa bombázásának felelősségét. A bombázás következtében szerinte 35 személy meghalt, 63 súlyosan, 22 pedig könnyebben megsebesült.

Ezzel szemben *Krudy Ádám* repülő ezredes, a kassai repülőtér akkori parancsnoka, azt jelentette *Bárdossy* miniszterelnöknek, hogy a bombákat német gépek dobták le. *Bárdossy*, mivel a hadiállapot a két ország között időközben beállott, ezt a jelentést eltitkolta, azokat pedig, akik *Krudy* megállapításáról értesültek, hallgatásra utasította.⁵

Újszászy István, a magyar vezérkar kémelhárító osztályának vezetője a háborús bűnösök perében tett nürnbergi vallomásaiban azt állította, hogy a kassai bombázás terve *Fütterer* német tábornok légügyi attasétól és *László Dezső* vezérőrnagytól származott, akik megegyeztek, hogy szovjet felségjelekkel átfestett német repülőgépek támadást hajtanak végre a keleti határmenti magyar városok ellen.

Fenyő angol nyelvű könyve szerint semmi bizonyíték nincs arra, hogy Kassa bombázásában németek vagy magyarok bármilyen formában közreműködtek volna. Az író hivatkozik *C. A. Macartney* angol egyetemi tanár véleményére, amely szerint a Szovjetunióba menekült cseh pilóták hajtották végre a támadást. Ezt *Andrej Andele* cseh születésű szovjet repülőtiszt a tengelyhatalmak fogságában be is ismerte.⁶

2. PARTIZÁNELHÁRÍTÁS

Razzia Bácskában

A magyarság létszámának ellensúlyozására az I. világháború után a Magyarországtól elcsatolt Délvidékre a jugoszláv kormány vagy kétszázezer szegénysorsú szerb, bosnyák, rác és montenegrói családot telepített. Ezek ott a magyarság rovására házat és kisebb földterületet kaptak. A telepéseket századokba, azaz "cseták"-ba osztották be és "csetnikek"-nek nevezték. Katonai kiképzésen kívül szabotázs-cselekmények elkövetésére is

megtanították, majd a magyar hadsereg bevonulása előtt felfegyverezték őket.

Ahogy a kommunista párt a Délvidéken erősödött, a telepések egy része annak partizán mozgalmához csatlakozott. Eleinte ezek együttműködtek a csetnikekkel. Amikor azonban kiderült, hogy a partizánok kommunista államformát akarnak Jugoszláviában, a nemzeti érzésű csetnikek ellenük fordultak. Az angolszászok kezdetben a királyhű csetnikeket támogatták, de később Titó partizánjait halmozták el segítségükkel.

Bácska visszavétele után a magyar kormány a telepéseket vissza akarta küldeni eredeti lakhelyükre. A csetnikek, de főképp a partizánok nem akartak visszamenni, mert a kommunista párt helybenmaradást követelt tőlük. Ezek erdőkben, félreeső tanyákban, rokonaik vagy megbízható barátaik házában húzódtak meg. A magyar hatóságok ebben az időben csupán adatgyűjtésre szorítkoztak. Segítségükre voltak a volt jugoszláv kommunistaellenes csendőr- és rendőrtisztek, akik ládaszámra adták át az adatokat a magyar rendőrségnek és csendőrségnek. Ezt tették a délvidéki magyarok és több szerb is. A helyi lakosság adatai nem voltak mindig tárgyilagosak; nagy szerepet játszott az egyéni bosszú és a nemzetiségi gyűlölet.⁷

Az egyik kommunista forrás szerint "a bevonulást követő néhány hónap hozott valamelyes nyugalmi állapotot. Ez azonban csak addig tartott, amíg a haladó erők magukhoz tértek az első kábulatból. Hamarosan megtalálták a kapcsolatot a szétszórt antifasiszta erők és akcióba léptek."⁸ A szervezett partizántevékenység először Szerbiában, Boszniában, Montenegróban és Horvátországban indult meg. Később központi parancsra a kommunisták Bácskába is — főleg a Sajkásságba, ahogy az Újvidék-Titel-Csurog háromszöget neveztek — kezdtek beszivárogni. A német megszálló hatóságok elfogott futárok és kézrekerült partizánok útján már előre tudtak a bácskai kommunista felkelésről és erre figyelmeztették is a magyarokat.⁹

A törvényellenes partizántevékenységről az ifjúkora óta kommunista Buzás János a következőket írta könyvében:

Július közepétől kezdve néhány helyen szabotázs-cselekmények, szórványos fegyveres összetűzések történtek. A sabo-

tázsakciók száma egyre nőtt. Itt is, ott is felröppent a vörös kakas a behordott asztagokra, fasisztabarát földbirtokosok csűrjeire, tanyáira. Ősztől kezdve hatalmas kenderkazlak és bevagonírozott szállítmányok gyulladtak ki. Az ellenállók telefon- és vasutvonalakat rongáltak meg, megtámadtak kisebb karhatalmi járőröket, vonatszerelevényeket robbantottak fel és siklaltak ki.¹⁰

A szegedi csendőrkerületi parancsnokság nyilvántartása szerint a Délvidéken több csendőrt is megöltek portyázás közben. Ilyen eset még a községek utcáin vagy házkutatás esetén is előfordult.

Egy Csirparov nevű cipész hazafias felbuzdulásában igazi partizán "hősi" módra hátulról lőtt nyakon egy csendőrt, akinek azonban még volt annyi ereje, hogy pisztolyt rántson és megfordulva, a támadót agyonlője. Ez még 1943-ban volt. Csirparov a "néphős" elnevezést kapta és utcát neveztek el róla Újvidéken. Az az utca, ahol "hőstettét" végrehajtotta és ahol a megérdemelt büntetést a helyszínen meg is kapta szerencsétlen áldozatától, aki a helyszínen szintén meghalt, az ő nevét viseli.¹¹

Egy másik forrás szerint az elfogott kommunisták azt vallották, hogy a Duna-Tisza közéről a Sajkásvidékre húzódtak a még szabadon lévő társaik. Bánátról is erre a részre szivárogtak át fegyveres partizánszázadok. Céljuk az volt, hogy e terület harcos szerbjeit is magukkal rántsák és január 6-án (szerb karácsony) Szent Bertalan éjszakát rendezzenek és e terület magyarságát, németiségét kiirtsák.

Az újvidéki nyomozó csoportok e hírek ellenőrzésére a vallomásokban Zsablyától keletre megnevezett tanyákon állítólag tartózkodó partizánok felkutatására 6 csendőrnnyomozót vezényeltek ki. E csoport a zsablyai csendőrőrs legénységével és határavadász járőrökkel megerősítve a kérdéses tanyán január 4-én reggel rajta akart ütni. A vállalkozás azonban balul ütött ki. A csoport kellő előzetes felderítés nélkül közelítette meg a tanyát. A tanyában tartózkodó partizánok (kb. 1 szakasz) egész közel engedték magukhoz a csoportot. Azt tüzzel szétugrasztot-

*ták. Eközben több csendőr, köztük az őrsparancsnok és a határavadászok elestek vagy megsebesültek.*¹²

Ezt a harcot Zsablyán nagy kutatás követte. Állítólag a szerb lakosság egy része támogatta a kommunista partizánokat. Az orvlövészek egy része a felelősségrevonás elől elrejtőzött a környéken, így a kutatást a Sajkásvidék egész területére kiterjesztették. Ennek végrehajtására Deák László honvéd ezredes parancsnokságával három honvéd zászlóaljzat vezényeltek ki. Miután az a hír terjedt el, hogy a partizánok egy része behúzódtott Újvidékre, 1942 január 21-én, 22-én és 23-án ott is razziát tartottak, amelynek vezetői Grassy József (honvéd) vezérőrnagy és Deák László honvéd ezredes voltak. Mint legfelsőbb parancsnok, jelen volt Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagy, a szegedi hadtest parancsnoka is.

Grassy az ottlévő honvédségi alakulatokon kívül saját parancsnoksága alá rendelte az Újvidéken lévő rendőrséget és az oda összpontosított Csendőrséget is. A razzia tervét Tallián József, az újvidéki rendőrkapitány helyettese és Gaál Lajos csendőr alezredes készítette el.

*A teru szerint a várost teljesen körülvárták és három körzetre osztották. A razzia lefolytatására 240 járőrt rendeltek ki. A kutató járőrök feladata az volt, hogy a lakosságot igazoltassák. Akik nem tudják magukat kellőképpen igazolni, azokat a kísérő járőröknek adják át, a kísérő járőrök hátrakísérik őket a gyűjtő járőrökhöz, akik aztán az elfogottakat a gyűjtőhelyre, a leventeotthonban felállított igazoló bizottság elé viszik. A kutatás iránya a város külső területeitől a belváros felé halad. A kiket a helybeli lakosokból összeállított igazoló bizottság nem igazol, rögtönítélő bizottság elé kerülnek, és halállal büntetendők.*¹³

A kivégzéseket a Dunaparton, a strandon hajtották végre. Az áldozatokat itt tarkón lötték, holttestüket pedig a Dunába dobták.¹⁴ A kivégző katonai alakulat parancsnoka Korompay Gusztáv főhajónagy volt, aki a kivégzésekre a parancsot Grassy vezérőrnagytól kapta.¹⁵ A kivégzettek száma a különböző

források szerint váltakozik. Kállay 2,000, Horthy 1,300, Fenyő 3,309, Karsay 2,111, Buzási pedig 3,340 személy kivégzéséről tett említést.

Macartney szerint a délvidéki razziákban magyar részről öt tiszt és hatvan legénységi állományú egyén, a helybeli lakosság közül 2.350 személy pusztult el. Az író a jugoszláv partizánmódszerek ellen a mérsékelt tisztogatást elkerülhetetlennek ítéli, de az ily szigorú megtorló intézkedést indokolatlannak tartja.¹⁶

Amint az újvidéki események híre elterjedt a fővárosban, az országgyűlés magyarázatot kért *Bárdossy László* akkori miniszterelnöktől. *Bárdossy* csupán nagyszabású partizán támadásról és annak jogos katonai leveréséről beszélt. 1942 március 10-én *Kállay Miklós* lett a miniszterelnök, aki *dr. Babos József hadbíró* ezredes vezetésével bizottságot küldött ki Újvidékre a tények felderítésére. A bizottság nyolcszázoldalas jelentésben számolt be az ott történt eseményekről. A beszámoló alapján a vezérkari főnök ügyészi nyomozást rendelt el. Az ügyvel kapcsolatosan először *Popovics Milán*, majd *Bajcsy-Zsilinszky Endre* szólalt fel a képviselőházban.¹⁷ Mind a ketten kivizsgálást, felelősségrevonást és az áldozatok hátramaradottjai részére kártérítést kértek.

A kivizsgálás megindításának valódi hátterét Sally Dezső így ismertette könyvében:

Az eljárás nem most indult meg, hanem közvetlenül az események után, amikor a "razziában" résztvett katonai és csendőri parancsnokságokat fölöttes hatóságai felszólították, hogy hivatalos jelentésben igazolják eljárásukat. A katonák jelentését a vezérkari főnök elfogadta s ezzel az ügyet le is zárta. A csendőri fórumok azonban skrupulózusabbak voltak, tekintve, hogy a csendőri szabályzat értelmében minden egyes fegyverhasználat jogosságát kimerítően igazolni kell. A csendőri jelentés vizsgálatánál merült föl a kérdés, hogy a fegyverhasználatra ki adott parancsot, erre az a felelet érkezett, hogy a katonai parancsnokság. Ennek következtében ki kellett hallgatni a szegedi hadtest számos tisztjét. A hadtestet azonban időközben a harctérre vitték s így a kihallgatások halasztást szenvedtek. Az adatgyűjtést tavaly (1943) júliusban fejezték be s októberben

*készült el a vádirat. A terjedelmes aktacsomót akkor újból a vezérkari főnökség elé terjesztették, amely most már hozzájárult a vádemeléshez.*¹⁸

A Vkf. bírósága az 1930:III. törvénycikkbe ütköző hűtlenség büntette címén három honvéd- és tizenkét csendőrtisztet helyezett vád alá. A legfontosabb részletek a következők voltak.¹⁴

1. Vitéz Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagy, elsőrendű terhelt, a karhatalmi erők parancsnoka az utasítástól eltérő rendelkezéseket adott ki. Az elkövetett visszaélésekről felsőbb helyre a valóságnak meg nem felelő jelentést tett. A Vkf.-nek azután a rendelete után, hogy minden vérengzést akadályozzon meg, eltúrte, hogy másnap Újvidéken még 803 személyt agyonlőjjenek.

2. Vitéz Grassy József honvéd vezérőrnagy, másodrendű terhelt, véstörvényszéket alakított, annak keretében bírói ítélet nélkül a kijelölteket kivégeztette.

3. Vitéz Deák László honvéd ezredes, harmadrendű terhelt, amikor Csurogról jelentették, hogy a hombárban őrzött foglyok kitértek és az örök fegyverhasználatát következtében közülük sokan megsebesültek, parancsot adott a sebesült foglyok agyonlövésére. Később az iskolában és az istállóban őrzött foglyok agyonlövését is elrendelte.

4. Vitéz Báthory Géza csendőr alezredes, negyedrendű terhelt, mint a Zsablyán és Újvidéken közreműködő csendőr-alakulatok parancsnoka, ellenőrző kötelességét nem teljesítette. Felmerült ellene a gyávaság gyanúja is.

5. Vitéz Gaál Lajos csendőr alezredes, ötödrendű terhelt az Újvidéken alkalmazott csendőrökből és honvédekből alakított járőrök ellenőrzését elmulasztotta.

6. Fóthy Ferenc csendőr alezredes, hatodrendű terhelt valótlan jelentéseivel és a honvéd Vkf. nevében illetéktelenül tett kijelentéseivel a zavart növelte.

7-15. H.J. csendőr alezredes, dr. Zöldy Márton, dr. Kun Imre és még négy rangban fiatalabb csendőr százados, valamint két csendőr főhadnagy terheltek, a vegyes csendőr és honvéd járőrök ellenőrzésére hivatott parancsnokok, súlyos kötelességmulasztást követtek el azáltal, hogy járőreik ellenőrzését

elhanyagolták.

Az ügyészség vádat emelt még dr. Zöldy Márton csendőr százados ellen azért is, mert az újvidéki kivégzések egy része az ő tudtával történt; egy másik csendőr százados ellen azért, mert Deák László honvéd ezredes törvénytelen parancsát Csurogon végrehajtatta. Az "Emlékeztető" nem említette Korompay Gusztáv főhajónagy nevét, aki az újvidéki kivégzéseket vezette.

Az ítélethozatal előtt Feketehalmy-Czeydner altábornagy, Grassy vezérőrnagy és Deák ezredes Németországba szökött. Ezt Zöldy Márton készítette elő, aki előre Bécsbe szökött, míg a három magas rangú honvéd tiszt Albrecht főherceg határmenti birtokáról sétált át a német határon. Kiadatási eljárás nem indult ellenük, mert a szökevények azonnal jelentkeztek a német SS-be, ahova felvették őket. A Kállay-kormány 1944 január 18-án a Magyar Távirati Irodán keresztül tájékoztatta az ország lakosságát a magas rangú tisztek szökéséről, megemlítve, hogy ezek "vádolt társaikat, akiket vezettek, cserbenhagyták és ezzel önmaguk felett mondták ki az ítéletet."

A tárgyalás a katonai büntetőtörvénykönyvben megállapított szabályok szerint 1943 december 14-én kezdődött Budapesten a Margit körút 85. szám alatti katonai büntetőintézet tárgyalótermében. A bíróságnak három altábornagy tagja volt: Náday István elnök, Németh József és Kiss János tagok. Dr. Babos József hadbíró ezredes volt a vádló, aki előzőleg a helyszínen három hónapon keresztül nyomozta a történeteket. A tárgyalást dr. Gazda Imre hadbíró százados vezette.

A hadbíróóság egy hónapi tárgyalás után a vádlottakat bűnöseknek találta; közülük öt személyt halálra és húsz személyt öttől tizenöt évig terjedő börtönbüntetésre ítelt. Halálra ítélték Feketehalmy-Czeydner Ferencet, Grassy Józsefet, Deák Lászlót, Zöldy Mártont és Korompay Gusztávot.²⁰

A tárgyalás befejeztével a csendőrtisztek egy kivételével megkezdték büntetésük letöltését. Ezt a német megszállás félbeszakította. Az SS-be lépett magas rangú honvédtisztek a német megszálláskor visszamentek Budapestre, ahol idegen nyomásra jó beosztást kaptak. Az esettel kapcsolatban rendelet figyelmeztette a csendőröket, hogy még honvédségi alárendeltségben teljesített karhatalmi szolgálatban is csupán saját

Szolgálati Utasításuk szerint járhatnak el. (71. melléklet)

A magyar kormány a razziában elszenvedett veszteségek és károk összeállítására Balla Pál belügyi államtitkár elnökletével bizottságot nevezett ki, amely a lakosság bejelentései alapján a helyszínen ezt el is készítette. Az országgyűlés az anyagi károk jóvátételén felül még évi tizenkét millió pengőt is megszavazott a razziában eltűntek és kivégzettek hátramaradottjainak életjáradékul.²¹

Partizánharc Zsablyán

A szerencsétlen kimenetelű újvidéki razzia után hosszú ideig nyugalom volt a Sajkásságban. A háború közeledtével, 1943 decemberében, ismét fellángolt ott a partizánmozgalom. Ekkor volt tanfolyam az újvidéki határvadász laktanyában. Szabó József határvadász hadnagy a partizánelhárítás módjait oktatta a különböző iskoláktól odavezényelt csendőröknek és határvadászoknak. A kiképzés harmadik napján a tanfolyam hallgatóit riadóztatták és három tehergépkocsin Zsablyára szállították. Oda rendelték még az újvidéki csendőriskolát és egy határvadász zászlóaljot is. Az összevont erők parancsnoka Zalaszy Ferenc csendőr alezredes lett. Feladata a környéken bujkáló partizánok elfogása volt. Egy hatalmas kukoricásban találtak rájuk. Tűzharc keletkezett, amelyben tíz szerb partizán elesett. Új angol és zsákmányolt német géppisztolyuk volt. A zsablyai temetőben hantolták el őket. Ugyanott temették el korábban az előző évi partizántámadás mintegy negyven csendőr áldozatát is.²²

Bácska végnapjai

Nagyiványi Ödön csendőr százados, a szabadkai szárny utolsó parancsnoka, 1944 szeptember 3-án, vasárnap Jaromasovits Lajos tavankúti bunyevác földbirtokoshoz kapott meghívást. A csendőr százados Rőhm Tibor szabadkai kereskedővel és temetkezési vállalkozóval ment ki hozzá. Rőhm apja az első világháborúban tartalékos hadnagy, édesanyja és felesége magyar származású volt. Mindkét család a Csendőrségnek régi barátja és bizalmasa volt. Egy kellemes este után a meghívottak este tíz óra körül hazaindultak. Már közel jártak a városhoz,

amikor annak villanygyárát felrobbantották. A szárnyparancsnok csendőreivel a helyszínre sietett. Kiderült, hogy a tizenöt fős honvéd őrséget tíz partizán lefegyverezte és bezárta az őrszobába. Négy partizán a gépházát robbantásra előkészítette, majd különböző irányban elmenekültek. A robbanás három perc múlva bekövetkezett.

Szeptember 6-án a partizánok Ludapuszta jegyzőjét, dr. Komoróczy Istvánt — aki lőfogató járműjén Szabadkára igyekezett — útközben megtámadták és megölték. Hasonló sors ért szeptember 7-én egy Szabadka mellett lakó magyar kocsmáros két fiával együtt. Az ablakon keresztül kellett nekik kimenüniük, úgy ölték meg egyiket a másik után.

Szeptember 10-én egy három fős járőr a szabadkai szőlőhegyekben ment lesállításba. Éjjel előtt a járőr parancsnoka a vasút távbeszélő vonalán jelentette, hogy a partizánok megtámadták őket. Bárányos Károly csendőr szakaszvezető súlyosan megsebesült. A szárnyparancsnok félórán belül csendőreivel vasúti mozdonyon érkezett a helyszínre. Bárányos időközben meghalt, a partizánok eltűntek. A halott csendőrt szülőfalujába, Bácsalmásra szállították, ahol temetésére jóformán az egész község kivonult. A szárnyparancsnok mondta a búcsúbeszédet.

Szeptember második felében, egy késő délután, Szabó János csendőr a tavankúti őrsről megjelent a szárnyparancsnokságon és jelentette, hogy a délelőtt folyamán Jaromasovits parancsnoksága alatt vagy kétszáz partizán a hat fős tavankúti csendőrőrsöt lefegyverezte. Neki a hátsó ablakon sikerült kiugrania és megszöknie. A partizánok a támadás után bemenekültek a környéken lévő kukoricásba.

A légi- és partizántámadások miatt a debreceni csendőr századot — parancsnokával, Andrassy Gyula őrnaggyal — kirendelték a szabadkai szárny megerősítésére. Néhány nap múlva azonban a századot a honvédséghez osztották be. Az óbecsei harcokba bevetett Andrassy őrnagy és csendőrszázadának legnagyobb része hősi halált halt.

Időközben a huszár hadosztályt mozgósították és Scheel vezérőrnagy parancsnokságával Szabadkáról a harctérre irányították. A hadosztály a legválságosabb időkben csak utazga-

tott, nem került bevetésre. Az egész Bácska viszont a határvidék egységeken kívül nem rendelkezett komoly erővel. Ennek következtében a szabadkai szárny megmaradt csendőreivel október 20-án, amikor a szovjet csapatok a város nagy részét már birtokba vették, elhagyta állomáshelyét és Zomborba települt át. Mivel komoly védelem nem volt, innen is tovább húzódott nyugat felé, majd a bezdáni komp utolsó járatával átment a Dunántúlra. Ezzel Bácska teljesen a szovjet csapatok kezébe került.²³

Jugoszláv megtorlás

A háború végén, amikor a kommunista erők a németeket kiszorították Jugoszláviából, a magyar csapatok is kivonultak Bácskából. A csendőrök az utolsó pillanatig helyükön maradtak, hogy megvédjék a lakosságot az esetleges túlkapásoktól. Szigethy György, aki akkor Újvidéken tartózkodott, így emlékezett meg könyvében azokról a napokról:

*1944 október 20-án az utolsó rendfenntartó csendőralakulatok is sorsára hagyták Újvidéket. Zomborban már a partizán csöcselék garázdálkodott. Óbecsénél a Tiszán átkelt szovjet csapatokkal egyesült partizán hordák remélték elválni az Újvidékről Budapest felé vezető vasútvonalat, hogy ily módon megakadályozzák a Bácskában rendfenntartó szolgálatot teljesítő alakulatok elvonulását. Ez nem sikerült. A Csendőrség az utolsó percig kitartott ugyan, de még idejében visszavonult a Dunán keresztül.*²⁴

A magyarok kivonulása után az angol és amerikai segítséggel hatalomra jutott jugoszláv kommunisták bosszút álltak az újvidéki eseményekért. A magyarországi és a szovjet-orosz kormány kiszolgáltatta a jugoszláv kormánynak a "háborús bűnösök"-ké nyilvánított egyéneket. Az utóbbiak még Horthy kormányzó kikérését is megkísérelték, de ezt az angol-amerikai hatóságok megtagadták.

A magyar háborús bűnösök perének végső tárgyalását 1946 október 22-én tartották Újvidéken, ahol minden vádlottat halálra ítélték. Ezek közül november 4-én az újvidéki fogház udvarán agyonlőtték: Szombathelyi Ferenc vezérezredest, a

vezérkar főnökét; Bajor Ferenc vezérőrnagyot, a katonai közigazgatás vezetőjét; Gaál Lajos csendőr alezredest; Bajsay Jánost, Bács-Bodrog megye alispánját; Nagy Miklós újvidéki polgármestert és Perepatics M. újvidéki kereskedőt. Ezen a napon a város szélén egy kaszárnya előtt akasztották fel Grassy József vezérőrnagyot és Zöldy Márton csendőr századost. Másnap Zsablyán a "nép" agyonverte Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagyot, akit nem akasztottak fel, mert gégeoperáción ment keresztül és a nyakán át lélegzett.

A felsoroltakon kívül Újvidéken kivégezték még: Popovics Milán szerb nemzetiségű képviselőt is, aki pedig elsőnek szólalt fel az újvidéki razzia túlkapásai ellen a magyar parlamentben; Báthory Géza csendőr alezredes újvidéki csendőr osztályparancsnokot; Zombory Gyulát, az újvidéki rendőrkapitányság vezetőjét; Varró J. rendőr detektívet; és Deák L. főispánt, bár az a razzia ellen annak idején tiltakozott. Életével fizetett még Vlassits M. mozsori községi jegyző, Vukovári M. zsablyai fősolgabíró és Juhász Sándor csendőr őrmester is.²⁵

A helyi lakosságnak semmi köze nem volt az újvidéki razziához, Titó partizánjai 1944-ben és 1945-ben mégis tömegesen deportáltak és végeztek ki ártatlan magyarokat. Az áldozatok száma a becslések szerint felülmúlta az újvidéki és zsablyai magyar vérengzések áldozatainak számát.

Szigethy György könyvében felsorolt helyeket és eseteket, amikor minden kikérdezés és bírói ítélet nélkül jugoszláv partizánok százszámra végeztek ki magyarokat. Leírta a Petőfi Brigád történetét is. Még 1944-ben a jugoszláv kommunisták utasították a bácska-topolyai születésű Varga Istvánt, aki együtt harcolt Titóval a spanyol polgárháborúban, hogy szervezzen egy színmagyar hadosztályt.

A jelszó az volt: Mutassuk meg mi, magyarok hűségünket Titó elutárs és az új Jugoszlávia iránt. Mutassuk meg, hogy nem értünk egyet azokkal a magyar "fasisztákkal". Mutassuk meg, hogy mi fegyverrel harcolunk az új Jugoszláviáért. Aki nem jelentkezik, az "fasiszta" és a nép ellensége! Mint ilyen, aztán el fogja venni méltó büntetését.

Az így szervezett és rosszul felfegyverzett több ezer főből álló

Petőfi Brigádot a szerémségi Bolmány községnél 1945 elején nekihajtották a német túlerőnek, ahol a magyar brigád kilencven százaléka elpusztult.

Délvidéken az internálótáborok parancsnoka 1944/46-ban Andrejev M. partizán ezredes, egyik helyettese pedig a szerb-orosz szülőktől származó Pisarev Gyorka partizán főhadnagy volt. 1946 nyarán Belgrádba rendelték őket. Ott Rukavina Iván tábornok parancsot adott a bácskai magyar és német internálótáborok felszámolására, mert azt boszniai és montenegrói telepéseknek utalták ki. Pár nap múlva, egyik éjjel, a Pisarev felügyelete alatt lévő táborba betört ismeretlen polgári egyének az internáltak nagy részét lemészárolták. Az esetről suttogni kezdtek. A tömeggyilkosság híre külföldre is eljutott. Amikor 1948-ban a jugoszláv kommunisták amerikai segítséget kértek, mindkét partizán tisztet nyilvános tárgyaláson tömeggyilkosságért életfogytiglanra ítélték és a Sremska Mitrovica-i börtönbe zárták. Így aztán a várt nyugati segítség nemsokára meg is érkezett.²⁶

Felvidéki partizánok

Kárpátalján, Felvidéken és Észak-Erdélyben a partizánharc 1944 őszén lángolt fel.

E területen azok a csoportok tevékenykedtek, amelyeket a kommunista párt külföldi bizottsága szervezett a Szovjetunióban. Ezek a csoportok az Ukrán Partizán Vezérkar alárendeltségébe tartoztak, annak utasításai szerint cselekedtek. Feladatuk volt, hogy katonai és szabotázsakciókat hajtsanak végre, ... adatokat gyűjtsenek... és ezeket rádión eljuttassák az Ukrán Partizán Vezérkarhoz.²⁷

Tóth könyve szerint több mint tíz partizáncsoport működött Magyarországon, de ezek a hadműveletekben különösebb szerepet nem játszottak. A Csendőrség, amely elsősorban a vidéki lakosság közbiztonságáért volt felelős, a honvédséggel karöltve felkutatta a partizáncsoportokat. Az elfogottakat a hadbíróság elé állították, ahol a hágai nemzetközi egyezmény megsértéséért vád alá helyezték őket.

1. Az első partizáncsoportot 1941 szeptember 1-én éjjel a

Miskolc és Görömböly közötti mezőn dobták le repülőgépről. Tulajdonképpen Németországba igyekeztek, de a kedvezőtlen időjárás miatt véletlenül Miskolc környékére kerültek. A csoport csupán négy főből állott. Parancsnoka egy odesszai születésű, 28 éves szovjet vezérkari százados volt. Az egyik partizán leszálláskor egy eperfán fennakadt, ejtőernyőjének zsinórja megfojtotta. A másodikat a Miskolci Csendőrskola hallgatói a szikszói határban ki nem nyílt ernyője mellett holtan találták. A harmadik partizán búvóhelyét egy vasúti őr bejelentette a helybeli csendőrőrsnek. A parancsnokot Ferenczy Márton csendőr alhadnagy fogta el a miskolc-bánrévei műút mellett.

2. A Magyarországra küldött partizánok egy részét Rákosi, Vas és Gerő toborozta a Szovjetunióban lévő magyar hadifogolytáborokból. A jelentkezőknek jó állást és gyors előremenetelt ígértek. Ezeket Kievtől délnyugatra 10 km-re egy kastélyban hat hétig képezték robbantásokra, szabotázs-cselekményekre és kommunista propaganda terjesztésére. Egy így kiképzett tizenhárom fős csoport szeptember 8-án indult el Kievből német jelzésű repülőgéppel. Parancsnoka egy szovjet főhadnagy, helyettese pedig Szőnyi Márton magyar repülő hadnagy, aki hadifogolyból vált partizánná. Az elhagyott ejtőernyőket Ózd mellett az erdőben cigányok találták meg. Egy asszony az esetet jelentette a helybeli csendőrőrsnek. Az erdőt egy zászlóaljnyi honvédség, önként jelentkező leventék és egy kisebb csendőr-csoport körülfárta és átkutatta. Egy 12 főből álló honvéd járőr a járdánházai erdőőr-ház mellett tűzharcba keveredett a partizánokkal. A közelben lévő Ferenczy Márton csendőr alhadnagy 11 csendőrével oldalról megközelítette a partizánokat, majd fészkükből kivetette őket. Négy partizán harcképtelenné vált, három megadta magát, hat pedig elmenekült. Menekülés közben az orosz partizán nő rádiójának alkatrészeit eldobálta, így az üldöző csendőrök könnyen követhették őket. A következő tűzharcnál négy partizán elesett, köztük a szovjet főhadnagy és a volt magyar repülő hadnagy is. A partizán nő és egyik társa átszökött Szlovákiába.

3. Szeptember 18-án tizenkét főből álló partizán csoportot dobtak le az oroszok a Hangony mellett lévő erdőbe. Ezt a csoportot a csendőrök a lakosság segítségével még aznap

elfogták. Borsodnádasd határában szintén leszállt egy tizenegy főből álló partizáncsoport, de azt is felszámolták. Mindkét csoportnak Ózdon és Diósgyőrön kellett volna robbantásokat végeznie.²⁸

A Kárpátok tisztogatása

Az Ungvári Csendőrtanzászlóalj feladata körébe a fiatal próbacsendőrok kiképzése tartozott. A sikeres vizsgát tett "hallgatók" az őrsökre kerültek, ahol egy-egy tapasztaltabb csendőrrel jártak közbiztonsági szolgálatba. A háború utolsó szakaszában a honvédelmi miniszter az ungvári csendőriskolát is igénybe vette katonai célokra.

1. Először 1943 augusztusában kapott az iskola különleges feladatot. A Tisza forrásvidékén szovjet partizánok szivárogtak át a határon. A jelentések szerint a partizánok létszáma ezer körül lehetett. Ennek megakadályozására az iskolát Király-, illetve Kőrösmezőre helyezték, ahonnan tagjai golyószórós rajokkal 150 km-es szakaszokon portyázták a Kárpátok gerincét. Viharban és napsütésben, kora hajnaltól késő estig járták a csendőrök a havasokat és éjjelenként lesben virrasztottak. Német repülőek naponta bombázták a beszivárgók tanyáit. Mikor a partizánok visszahúzódtak a határon, a csendőrök is visszamentek Ungvárra.²⁹

2. 1944 nyarán ejtőernyős szovjet és magyar partizánok Ungvártól északra Rónahavas oldalán kifosztottak és felgyújtottak egy katonai telepet. Az őrség három halottat és tizennégy sebesültet veszített. A partizánok erősítésére újabb és újabb ejtőernyős csoportokat dobtak le. A fakitermelés abbamaradt, a környék lakossága a hatóságokhoz fordult segítségért. Erre az ungvári csendőriskola, az aknaszlatinai csendőrszázad, a nagybereznai szárny nélkülözhető csendőrei és honvéd határavadász egységek megszállták a Rónahavas környékén lévő községeket. Parancsnokuk Fejér honvéd vezérőrnagy volt. Feladatuk a falvakba élelemért bemerészkedő partizánok elfogása vagy megsemmisítése volt. Ezenkívül a csendőrök éjjel-nappal portyázták a rejtőzésre alkalmas erdős részeket, hogy ezzel nyugtalanítsák az ott lévő partizánokat. A hosszú és fárasztó szolgálat azonban nem sok eredményt hozott. Az ejtőernyősök

éjjelenként továbbra is zavartalanul érkeztek, a partizán csoportok pedig kitértek a csendőrökkel való összeütközés elől.

Néhány hetes felderítés után a havas környékén lévő fegyveres erők egyszerre fésülték át a környéket. A partizánok a Rónahavas fennsíkjára húzódtak. Itt külön parancsra a csendőr erők tüzet nyitottak rájuk. A partizánok északi irányba menekültek, ott azonban honvéd és határavadász csoportokkal kerültek tűzharcba, amelynek során sok partizán elesett és közel száz fogságba került. A többi a határon át elmenekült. A csendőrök közül csupán Xantus hadnagy szakasza került közelharcba, ahol harmincnégy partizán meghalt. Xantusék egy adó-vevő rádiót, tíz tányéros golyószórót, húsz géppisztolyt, több önműködő puskát és néhány kocsira való lőszert zsákmányoltak. A rajtaütés után a csendőrerőket kivonták Rónahavas környékéről, a tanzászlóalj visszatért Ungvárra.³⁰

3. A szovjet hadsereg közeledtével Munkácstól délkeletre, a Borló havas környékén megélnékült a partizán-tevékenység. A "Koloszvár" őrszázlój pihenő szakaszait 1944 október 20-án a partizánok körülfogták és lefegyverezték. A hátmegi csendőr-őröt is megtámadták. A csendőrök kézigránáttal védekeztek, a partizánok elmenekültek. Erre Kárpátalja katonai parancsnoka Kövendy Károly főhadnagyot, az Ungvári Csendőrtanzászlóalj egyik századparancsnokát kinevezte hátmegi honvéd állomásparancsnoknak és megbízta a környék közbiztonságának helyreállításával. "Kárpátalja utolsó napjaiban ilyen is előfordulhatott, csendőr főhadnagy, mint honvéd állomásparancsnok kapott feladatot."³¹

Kövendy 21-én tehergépkocsin egy ütőképes csendőrszakkasszal állomáshelyére érkezett. Barna Mihály főtörzsőrmester, helyi őrsparancsnok, jelentette a történeteket és megmutatta a partizántámadás nyomait. Simon András honvéd főhadnagy is beszámolt a honvédek lefegyverzéséről. Reggelre megérkezett az aknaszlatinai csendőrszázad. Megbeszélték a leggyanúsabb falu, Martinka átkutatását. Xantus György csendőr hadnagy lett a támadó egység parancsnoka. A tartalék Hátmegen maradt és megszállta a községet.

A kiküldött század három oldalról közelítette meg Martinát. A partizánok tüzelni kezdtek és keményen ellenálltak. A

küzdelem két óra hosszat tartott. A megmaradt partizánok Borló erdeibe menekültek. A csendőrök csak késő délután érkeztek vissza Hátmegre az ütközetből. "Veszteség: hét csendőr hősi halott, tizenkét sebesült. A honvédek közül tizennégy halott, tizenkét sebesült." Simon András főhadnagy és Xantus György hadnagy is megsebesült. A csendőrök kétnapi gyalogmenet után visszaérkeztek Ungvárra.³²

Partizántámadások Muraközben

1. A muraközi Réthát községben 1943 szeptember 22-én a partizánok az éjjeli őrt agyonlőtték és nyolc csendőrt megsebesítettek. A következő nap délelőttjén megtámadták és kirabolták a csáktornyai községházát, valamint a postát. Utána a partizánok a Réthát mellett lévő erdő szélén, egy magányos házban húzódtak meg. Végh József őrsparancsnok tíz csendőrrel délről, míg csoportjának nagyobbik része északról kerítette be őket. A tűzharcban résztvevő harminc csendőrből tizenkilenc könnyebben vagy súlyosabban megsebesült. A géppisztollyal felfegyverzett partizánok elmenekültek. Két nappal később azonban a helybeli csendőrök új magyar szuronyos géppisztolyt kaptak, amivel aztán megsemmisítették a partizánokat.³³

2. Egy nagyobb létszámú partizáncsoport 1944 szeptemberében a reggeli órákban megtámadta a muraszombati járásbíróház épületét, hogy ott bezárt társaikat kiszabadítsák. Farkas-Pusztay Ödön csendőr főtörzsőrmester tizenhat emberével a helyszínre érkezett. Ott Vályi őrmester a Főtér, míg a főtörzsőrmester a Levente utca felől közrevette a partizánokat. A tűzharcban két partizán meghalt, egyet pedig sebesülten elfogtak. Vallomása szerint a partizánok a "Beyek" villába menekültek. A csendőrök megtámadták a villát is, ahol három partizán elesett, négy pedig bemenekült a közeli erdőszélig.³⁴

3. A muraszombati partizántámadás idején az ettől hét kilométerre fekvő csendlakai őrs parancsnoka Pető János főtörzsőrmester volt. Mivel a hatóságok itt is partizánveszélyt jeleztek, a főtörzsőrmester négy csendőrével a megbeszélte gyülekezési helyre ment, ahonnan nemzetőrökkel megerősítve akart a partizánok után menni. Rövid várakozás után fegyveres csoport közeledett feléjük. A nemzetőröknek vélt partizánok

lőtávolságba érve váratlanul tüzet nyitottak a csendőrökre és agyonlőtték őket. Következő útnak a csendőrlaktanyába vezetett. Itt a telefon mellett ülő sebesült csendőrt is agyonlőtték. Végül a megfélemlített lakosságtól kerékpárokat rekviráltak maguknak és Nyireslehomér irányában elhagyták a falut.³⁵

3. ÁTVÉTEL A TISZTI ÁLLOMÁNYBA

Csapattiszti vizsga

A Csendőrség 1944 elején ismét lehetővé tette a tiszthelyetesi kar egy részének tiszti állományba való átvételét. Az átvétel feltétele a csendőr csapattiszti vizsga letétele volt. Ide a rendelkezések szerint azok jelentkezettek, akik: a.) testileg alkalmasak és büntetlen előéletűek voltak; b.) legalább négy középiskolát végeztek; c.) a járőrvezetői, vagy őrsparancsnokképző iskolát kiváló eredménnyel elvégezték; d.) a Csendőrségnél legalább tíz évi csapatszolgálatot teljesítettek; e.) az utolsó tíz évben kiváló minősítést kaptak. A nőöknél még a feleségnek is meg kellett felelni a tiszti állással járó társadalmi követelményeknek.

A felhívás alapján több száz kérvény futott be az illetékesekhez, de ezekből csak harmincegy személyt hívtak be a vizsgára. Ezek hattagú bizottság előtt ötvenkét tantárgyból egy hétig vizsgáztak. Utána a budapesti Böszörményi úti csendőrlaktanyában 1944 augusztus 20-án csendőrtisztekké avatták őket.³⁶ Az újonnan felavatottak csendőr zászlósi rangban szárnyparancsnokságokhoz vagy csendőrtanszázadokhoz kerültek, ahol tiszti beosztást kaptak. Ugyanezen év november 1-én sok csendőr altisztet előléptettek tisztviselő gyakornokká. A kinevezéseket hónapokkal előbb elkészítették és azokat még az ország kormányzója írta alá.

4. TÁBORI CSENDŐRSÉG A SZOVJETUNIÓBAN

Magyar hadműveletek

Az 1941 június 27-én beállott hadiállapot bejelentése után a magyar csapatok a vitéz Szombathelyi Ferenc altábornagy parancsnoksága alá tartozó "Kárpát-csoport"-tal kezdték el a

harcot a Szovjetunió ellen. Ez az erő az 1. hegyi, a 8. határvadász dandárból és a gyorshadtestből állt. Ez utóbbinak két gépkocsizó és egy lovasdandára volt. A "Kárpát-csoport" a szovjet-magyar határon a német és román csapatok közé ékelten indult támadásra.

A gyorshadtest 1941 július 9-én kivált eredeti alárendeltségéből és a 17. német hadsereg hadrendjébe került. A kievi csata befejezése után kivonták az arcvonalból és novemberben hazaszállították Magyarországra.

A magyar honvédség 1942-ben főképpen a megszállt területeket biztosította. A "Keleti Megszálló Erők" ukrán önkéntes őralakulatokkal megerősítve az Iwanowka környéki, valamint a chinelji és bryanszki erdőkben meghúzódó partizánok ellen küzdöttek. Magyar alakulatok csak a charkowi áttörésnél kerültek tűzvonalba reguláris szovjet csapatokkal.

A 2. magyar hadsereget 1942-ben állították fel. Ez három hadtestből (III., IV. és VII., egyenkint három könnyű hadosztállyal) és egy páncélos hadosztályból állt. A kiszállítás 1942 április 11-én kezdődött és július 27-én ért véget. A 2. és 6. német hadsereg közé ékelten a 2. magyar hadsereg egységei július 9-én elérték a Don folyót. Kisebb helyi vállalkozások után szeptember végén a csapatok hozzákezdtek a téli védőállás kiépítéséhez.³⁷

A szovjet haderő 1943 január 12-én erőteljes támadást indított az urywi hídfőben, ahol a 4. magyar és a 429. német gyalogezred védelmi vonalát áttörte. Az oroszok az áttörést hatalmas emberanyag és harci gépek bevetésével állandóan bővítették és az arcvonalat mind északi, mind déli irányban bekerítéssel veszélyeztették. Ezzel megkezdődött a németek és a velük harcoló csapatok visszavonulása.

*A kevés rendelkezésre álló visszavonulási útvonalon irtózatos torlódás keletkezett, csapatok, fogatolt vonatrészek, gépkocsioszlopok rendetlenül összekeveredve igyekeztek nyugat felé. Az ellenfél havon is mozgóképes T-34-es páncélos csoportjai és sí-csapatái kihasználva ezt az előnyös helyzetet, nagy veszteségeket okoztak csapatainknak. Ehhez járult az iszonyatos hideg.*³⁸

Az áttörés és visszavonulás után a 2. magyar hadsereg

megmaradt részeit kivonták az arcvonalból. Átszervezésükre a Dnyepertől nyugatra lévő Zsitomir és Korosztyen környékét jelölték ki.

Ezen a végleges területen alakult meg a hadseregparancsnokság vezetése és az általa kiadott irányelvek alapján a IV. hadtest parancsnoksága alatt egy két hadosztályból álló hadtest, amelynek felállításához minden megmaradt szükséges emberi és más anyagot felhasználtak. Az igénybe nem vettek április 5-től kezdve kerültek hazaszállításra. A hadművelési területen két hadtestbe szervezett kilenc hadosztály maradt vissza (a VII. és VIII. hadtest), amely fölött a parancsnoklást a "Megszálló Erők" parancsnoka vette át.³⁹

Csendőrök a hadművelési területen

A honvédelmi miniszter 58.200/el.n.szab.szerk.1942 számú rendeletével szabályozta a tábori rendészeti szolgálatot. Ennek ellátása a tábori csendőrségre, csapatcsendőrségre és hadtápszázlőaljakra hárult. Míg a tábori csendőrséget a m. kir. Csendőrség a hivatásos és tartalékos állományából állította ki, addig a csapatcsendőrség a honvéd ezredparancsnokok által erre a célra kijelölt, közbiztonsági szolgálatra kiképzetlen katonákból állt. A hadtápszázlőalj négy századában idősebb korosztályhoz tartozó honvéd egyének voltak. A zászlőaljba csupán három hivatásos csendőrtisztet osztottak be: a zászlőaljparancsnokot, a nyomozó tisztet és a csendőrosztáparancsnokot. A harminc-negyven főből álló csendőrosztáparancsnokot a csendőrökből állt.

A váratlanul megindított hadműveletek következtében sem a Kárpát-csoportnál, sem pedig a gyorshadtestnél nem volt számottevő tábori csendőrség. Ezt a szolgálatot ott főképpen a csapatcsendőrök látták el.

A 2. hadsereg felállításakor a hadseregparancsnokság, valamint a három hadtestparancsnokság egy-egy hadtápszázlőaljat és egy-egy csendőrosztágot kapott. A hadosztályokhoz csak néhány hivatásos csendőr került. Az egész 2. hadseregnél összesen száznál is kevesebb hivatásos csendőr lehetett. Ezek szakszempontból a hadseregparancsnokság tábori rendészeti

főnöke alá tartoztak. A hadtápszázlőaljak, csendőrosztagok és nyomozó tisztek a táborig rendészettel kapcsolatos jelentéseik egy példányát hozzá is felterjesztették. A rendészeti főnök intézte "a táborig csendőrséghez beosztott tisztek és legénység, valamint a hadtáp-csendőrzészlőaljak állományába tartozó hivatásos csendőrtisztek és legénység személyi, fegyelmi és kiképzési ügyeit, valamint utánpótlását." 40

A táborig csendőrosztag feladatát, szervezetét és működését a *Táborig Rendészeti Utasítás* szabályozta. Eszerint:

A táborig csendőrség és a csapatcsendőrség tisztjeit és legénységét csak ebben a szabályzatban meghatározott szolgálatokra szabad alkalmazni.

A táborig csendőrség alakulatait — nehéz utánpótlásuk miatt — arcvonalban küzdő csapatként csak végső szükség esetén szabad alkalmazni. 41

Az Utasítás, valamint a partizántevékenység következtében módosult táborig rendészeti feladatok a 2. hadseregnél és a megszállóknál a következők voltak:

1. *A harcoló alakulatoknál* a.) az arcvonalat elhagyott honvéd egyének feltartóztatása és az illetékes parancsnokságnak való átadása; b.) az alakulatuktól önhibájukon kívül elszakadt honvéd egyének összegyűjtése és irányítása; c.) a lőszer és élelmiszer utánpótláshoz szükséges gépkocsik, lővontatású járművek és kézimunkások kirendelése; d.) az ellenség által elhagyott fegyverek, élelmiszer és ruharaktárak, kincstári ingóságok lefoglalása és beszolgáltatása; e.) fosztogatások megakadályozása; f.) a lakosság élelmiszer, lőtápszerez vagy üzemanyag beszolgáltatási kötelezettségének ellenőrzése; stb.

2. *A megszálló erőknél* a) az állomáshely állandó portyázása; sötétedéstől virradatig a honvédek és a lakosság mozgásának ellenőrzése; b.) a partizánok által veszélyeztetett útvonal éjjeli forgalmának leállítás; nappal kioktatott, megszervezett és felfegyverzett csoportok utazásának engedélyezése; c.) rémhírterjesztés megakadályozása; rádiók, nyomdák és más hírszolgálati eszközök zár alá vétele; d.) kocsimák, piacok, mozgóképszínházak és más nyilvános helyiségek állandó ellenőrzése; kémelhárítás; e.) polgári lakosság köreiben élő

büntettek, partizán és kémgyanús egyének gyakorig ellenőrzése; f.) a légvédelmi sötétítés és a fegyverbeszolgáltatási kötelezettség végrehajtásának ellenőrzése; g.) a honvédség érdekeit szolgáló hidak, vasutak, táviróvonalak megrongálói vagy a honvédség tagjai ellen elkövetett bűncselekmények tettesei elleni eljárás; h.) katonák által a polgári lakosság kárára elkövetett bűncselekmények kinyomozása és tetteseinek a honvéd bíróságokhoz való feljelentése; katonaszökevények felkutatása, elfogása és az illetékes parancsnokságnak való átadása; i.) honvéd egyének által a polgári lakoságnak eladott kincstári ruházat, fegyver vagy felszerelés ügyében nyomozás és eljárás. 42

A hadtáp csendőrzészlőalj leginkább a hadtest vonatkörletében állomásozott. Legfontosabb feladata a hadi szempontból szükséges raktárak, hidak, villanytelepek és vasútvonalak őrzése volt.

Súrlódások

A háború alatt hadibeosztásban a csendőr gyakran került olyan kényes helyzetbe, amikor nehéz volt megtalálni a helyes utat, megmaradni csendőrnek és egyben megtartani a jó viszonyt katona-bajtársaival. Egyes honvéd előjáróknak a csendőrségi utasításokkal ellentétes parancsa (Újvidék), a csendőr egységeknek küzdő csapatokként való elprédálása (Kárpátok, Nagyvárad), a törvények hadműveleti területen való betartása (korosztényi zsidókórház és csomagvizsgálat) és hasonló esetek gyakran helyi súrlódásokra vezettek. Ezt elősegítette a *Táborig Rendészeti Szolgálat* hiányos és néhány elavult rendelkezése, valamint egyes honvéd feljebbvalók által az utasításban foglaltak tudatos vagy tudatlanságból való mellőzése. Az alábbi néhány példa megvilágítja a táborig csendőr szolgálati problémáit.

1. A kémelhárítás a "Megszálló Erők"-nél nehézséget okozott a tisztek egy részének fiatal orosz nőekkel való bizalmas barátkozása miatt. Ezek a nők kapcsolatuk révén kisegítőkként könnyen befészkelődtek a tisztii étkezdékbe és más helyekre, ahol ellenőrzésük lehetetlenné vált. Hiába sürgette a táborig csendőrség az áldatlan állapot megváltoztatását, semmi se történt.

2. A Korosztényben lévő táborig csendőrosztag tisztii pa-

rancsnokánál 1943 nyarán egy tanyai gazda feljelentést tett ismeretlen magyar katonák ellen. Ezek partizánkeresés ürügye alatt házkutatást tartottak nála, közben két disznóját lelőtték és azokat tehergépkocsin elszállították. A csendőr főhadnagy a helyszínen meggyőződött a feljelentés valóságáról. Másnap arról értesült, hogy a helybeli honvéd állomásparancsnokság disznótoros vacsorát rendezett. Az esetet jelentette a tábori rendészet főnökének. A vonatcsapatbeli alezredes állomásparancsnokot kihallgatásra rendelték. Erről semmi se szivárgott ki, a csendőr főhadnagy fejét azonban az alezredes magánkihallgatáson alaposan megmosta "orosz barátságáért." Ettől kezdve az alezredes nem fogadta a csendőrök tisztelgését. Pár nappal később — amikor a partizánok a Korosztentyől pár kilométerre lévő 101. Lóellátó Oszlopot megtámadták — a csendőrosztagot is riadóztatta. A helyzet ismertetése után az alezredes a következőképpen adta ki az indulási parancsot. "Irány a Lóellátó Oszlop! Csendőrök az élre!" Majd odaszólt segédtisztjének. "Százados úr! Háromszáz méterre kövesse a csendőröket!" — Közben a partizánok az Oszlop lovaival továbbálltak. A helyszínre érkezők már csak a veszteség számbavételében segédkezhettek. A csendőrök így minden mesterkedés ellenére is sértetlenül kerültek vissza állomáshelyükre.⁴³

3. A korosztényi "zsidó kórház" szükség-épületében munkaszolgálatosok voltak. A betegek padlóra hintett szalmán feküdtek. A latrina az épülettől húsz-huszonöt méterre, az udvaron volt. A kórházat néhány honvédből álló őrség őrizte. 1943 nyarán a latrinát éjjel látogató négy beteget az őrség "tévedésből" agyonlőtte. Az esetet a helyben lévő tábori csendőrosztag nyomozta. Kiderült, hogy az őröket a kórházban szolgáló orvos-hadnagy bűjtotta fel a gyilkosságra. A vétkesek az orvossal együtt hadbírótság előtt feleltek tetteikért.⁴⁴

4. A 2. magyar hadsereg hazaszállítása Korosztényből a hetente háromszor induló katonavonatokkal történt. A szállítás megkezdése előtt a városban állomásozó 109. hadtáp-zászlóalj csendőrosztagának tiszti parancsnoka névre szóló "Nyílt parancs"-ot kapott a hadseregsparancsnokságtól. E szerint a csendőrök által körülzárt katona-vonatra csak azok a tisztek és honvédek szállhattak fel, akik csomagjaikat előzőleg az erre a

célra kirendelt tábori csendőröknek bemutatták. Az átvizsgálás az állomás épülete mellett lévő két kisebb faépületben történt. A honvédtisztek csomagjait a nyílt paranccsal ellátott csendőrtiszt jelenlétében nézték meg. A tisztek és honvédek csupán a "Részletes Áttekintési Lajstromban" feltüntetett katonai felszerelési tárgyakat vihették magukkal. Minden más cikk jogos eredetét a vásárlás helye szerint illetékes orosz községi bíró (sztaroszta) pecsétjével és aláírásával ellátott igazolvánnyal kellett bizonyítani. Ezt egy oroszul kifogástalanul beszélő csendőr fordította le. A kellőképpen nem igazolt tárgyakat a tábori csendőrség elkobozta s az átvételt a jelenlévő csendőrtiszt aláírásával ellátott nyugtán igazolta.

Az elkobzott tárgyak közül a katonai eredetű dolgokat a helyben lévő honvédségi "Anyaggyűjtő Állomás"-nak adták át nyugta és ellen nyugta ellenében. Az összegyűjtött anyag másik részét — a nem katonai jellegűeket — viszont a város vezetősége kapta meg a szegényebb családok között való szétosztás céljából. A vizsgálatra kirendeltek komolyan vették feladatukat, kivételt a magasrangú tisztekkel sem tettek, sőt a saját csendőr előljáróik és bajtársaik csomagjait is megvizsgálták. E szolgálat pontos végrehajtásával a csendőrök sok ellenséget szereztek maguknak és testületüknek.⁴⁵

5. A NÉMET MEGSZÁLLÁS IDEJÉN

Zsidó törvények

A háború előrehaladtával a németek nagy nyomást gyakoroltak a környező államokra, hogy megszorító intézkedést tegyenek a zsidóság ellen. Így Romániában megsemmisítő táborok létesültek, Horvátországban kényszermunkára fogták, Lengyelországban pedig gettókba zárták a zsidóságot. A szerb, német és bulgár zsidók — az egyéb megszorítás mellett — faji megkülönböztetésként sárga csillagot is viseltek.

Kállay Miklós miniszterelnök szerint a zsidó-kérdés Magyarországon nem faji vagy vallási probléma volt, hanem a zsidóság számaránya és gazdasági jóléte közötti aránytalanságból fakadt. A zsidóság az ország lakosságának 1938-ig 6-7 %-át, Kárpátalja és Észak-Erdély visszatérte után pedig 8-9 %-át tette ki.

Ugyanakkor a nemzeti vagyonnak egyharmada, a nemzeti jövedelemnek pedig a fele a kezükben volt.⁴⁶

Ennek az eltolódásnak kiegyensúlyozására az első zsidótörvény, az 1938 évi XV. törvénycikk, a zsidók számarányának az egyes foglalkozási ágakban elérhető felső határát 20 %-ban állapította meg. *Darányi Kálmán* miniszterelnök indokolása szerint ez a megoldás magának a zsidóságnak is érdekeit szolgálta, mert lényegesen enyhítette az antiszemitizmust és ezzel a szélsőséges, türelmetlen mozgalmak terjedését.⁴⁷

A második törvény, az 1939 évi IV. törvénycikk, a zsidók számarányát a szellemi életben 6, az ipari és kereskedelmi vállalkozásoknál 12 %-ra csökkentette. A törvény a zsidóság javára nagyszámú kivételt is engedélyezett, ami a megszorítások mértékét jelentősen enyhítette.

Az 1941 évi XV. törvénycikk, a harmadik zsidótörvény, német mintára már faji alapon is elkülönítette a zsidókat a magyarságtól és tiltotta közöttük a házasságkötést is. Bár a különböző kormányintézkedések más téren is megszorították életmódjukat, mégis sok zsidó menekült idegenből Magyarországra, mert ott a német megszállásig biztonságban élhetett.

Amíg tehát a Magyarországot környező államokban (Szlovákiában, Romániában, Bulgáriában, Szerbiában és Horvátországban) az 1942-43. években a zsidó lakosság százazreit deportálták és ölték meg, nálunk ellenálltak a német követeléseknek, s a zsidótörvények szigorú végrehajtása ellenére a Kállay-kormány minden erőfeszítést megtett a magyar zsidóság életének megmentése érdekében.

1942 december 5-én a magyar kormány... elutasította Berlin azon óhajának teljesítését, hogy a zsidók Magyarországon külön jelzéssel (sárga csillag) láttassanak el. Ugyancsak teljesen elutasító állást foglalt el a magyarországi zsidók Keletre való kiszállítása, illetve e kiszállítás előkészítése ellen.⁴⁸

“Margarethe I”

A Magyarországon tartózkodó német követ 1944 március 15-én este megjelent a Várban és átadta Horthy kormányzónak Hitler meghívását a klessheimi találkozóra, ahol a harcoló magyar csapatok hazarendelésének ügyét is megtárgyalhatják.

A kormányzó a vezérkari főnök, valamint a külügy- és honvédelmi miniszter kíséretében március 17-én különvonaton elutazott a megbeszélésre. Itt Hitler Horthynak szemére vetette, hogy Magyarország irányváltoztatás gondolatával foglalkozik, ezért ő csapataival megszállja Magyarországot. A tanácskozás meglehetősen feszült hangulatban folyt, amelynek végén Hitler megígérte, ha “megfelelő” magyar kormány alakul, visszavonja Magyarországról haderőit.⁴⁹

Ez alatt a pár nap alatt tizenegy német hadosztály az előzőleg kidolgozott “*Margarethe I*” terv alapján megkezdte az ország megszállását. *Kállay* miniszterelnök a vezérkari főnök helyettesével riadóztatta a honvédséget és ugyanezt tette a belügyminiszter is a csendőrséggel és rendőrséggel. Ugyanakkor figyelmeztették az országban élő idegenek és a zsidóság vezetőit a közelgő veszélyre és elrendelték a minisztériumokban lévő titkos iratok elégetését. Komoly fegyveres ellenállásra azonban nem került sor, mert a miniszterelnök szerint: 1.) az mindenképpen sikertelen lett volna; 2.) neki nem volt alkotmányos joga a hadsereggel a kormányzó távollétében rendelkezni és annak fegyveres ellenállását elrendelni; és 3.) a tárgyalásokon Németországban lévő vezérkari főnök táviratilag utasította helyettesét, hogy a megszállásnak ne álljanak ellen.⁵⁰ Így a németek komoly ellenállás nélkül birtokba vették az országot. Mire a kormányzó kíséretével hazaérkezett, a magyarság az addig némileg megtartott önállóságát is elvesztette.

A zsidóság és a GESTAPO

A német megszálló erőkkkel megérkezett az állami titkosrendőrség, a “Geheimstaatspolizei” vagy röviden a GESTAPO is. Ennek egyik csoportja minisztereket, politikusokat és magas rangú csendőr- és katonatiszteket tartóztatott le. *Kállay* miniszterelnök elfogása elől a török követségre menekült.

A másik részleg március 20-án délelőtt 1/2 10-re összehívta a zsidóság vezetőit és kijelentette, hogy “ettől a perctől kezdve Magyarországon minden zsidóügy az ő hatáskörükbe tartozik... A zsidóságot illető valamennyi ügyben csak a német Biztonsági Rendőrség IV. B. 4. osztályához (egyelőre Astória szálló) kell fordulni.”

Másnap német kívánságra a zsidók maguk közül összeállítottak egy nyolc főből álló Zsidó Tanácsot, amelynek elnöke Stern Samu főrabbi lett. A Tanácsot Eichman Adolf, a zsidótalanítási csoport német parancsnoka, meghívta a svábhegyi szállodába tanácskozásra és ott ismertette elgondolásait is. *Lévai* szerint Eichman ott előadásával "valósággal megbűvölte a Tanácsot és azon keresztül a magyar zsidóságot."⁵¹ Ezzel a németek jó időre biztosították maguknak a Zsidó Tanács együttműködését.

Vidéki gyűjtőtáborok

A német megszállás után folyamatosan jelentek meg kormányrendeletek, amelyek a zsidóság vagyonát zár alá helyezték, állampolgári jogait felfüggesztették és végül a nemzeti közösségből kirekesztették. Az egyik legsúlyosabb intézkedés az április 4-én kiadott 6.163/1944 számú belügyminiszteri rendelet volt. E szerint a zsidóságot nemre és korra való tekintet nélkül gyűjtőtáborokba kellett szállítani, a zsidók lakását le kellett pecsételni, értéktárgyaikat pedig a községi vagy városi előljáróságnak kellett átadni. A zsidók összeszedését a belügyminiszteri rendelet a területileg illetékes helyi hatóságok által alakított bizottságokra bízta. Az összegyűjtés az alábbi sorrendben történt: a kassai, marosvásárhelyi, kolozsvári, miskolci, debreceni, szegedi, pécsi, szombathelyi, székesfehérvári és budapesti csendőrkerület és az ezek területén fekvő rendőrhatóságok területén.⁵² Az intézkedések végrehajtásában résztvett a rendőrség, csendőrség, pénzügyőrség és a városi, illetve községi előljáróság. Az összegyűjtés felső irányítója a német zsidótlanító különítmény, a "*Judendezernat*" volt. Magyar részről a kormány nevében *Endre László* volt pestmegyei alispán és *Baky László* volt országgyűlési képviselő — belügyi államtitkárok — intézkedtek. A különböző zsidótlanítási szervek összekötőjének Ferenczy László csendőr alezredest nevezték ki, akit ebben a minőségben mind a német bizottság, mind a magyar belügyminiszter megerősített. A gettózás és elszállítás részleteit a németek állapították meg s ezeket Ferenczyn keresztül hajtották végre a magyar közegekkel. A rendelkezések végrehajtása közben a Csendőrség részéről egyet-

len fegyverhasználat se fordult elő.

A vegyes zsidótlanító különítmény Kassán működött először, ahol két téglagyár területére 15,000 zsidót tereltek össze. Ezzei kapcsolatban a kassai rendőrség a következő hirdetményben hívta fel a zsidóság figyelmét teendőire.

*Április hó 28-án 18 óra után Kassa város területén — a téglagyári tábor kivételével — zsidó személy nem tartózkodhatik. Kivételt képeznek azok, akiket a lakásuk szerint illetékes rendőr- vagy csendőrkapitány ugyan ezen a napon lakásukban további intézkedésig meghagyott és külön névjegyzékbe foglalt. Minden más zsidó jelentkezni tartozik ugyan ezen a napon 17 és 19 óra között a téglagyár átvevő bizottsága előtt. Azokat a zsidókat, akiket ez időpont után a hatóság a város területén talál, azonnal letartóztatja és internálja. Ismételen szigorúan figyelmezteti a rendőrkapitány a város lakosságát, hogy aki zsidó személyt, vagy vagyont a fenti időpont után a lakásában vagy bárhol rejtget, azt letartóztatja és internálja.*⁵³

A zsidó táborok megszervezése a németek által már kipróbált módszer szerint történt. A gettókat kerületekre osztották. Mindegyiknek volt egy, a lakók által választott vezetője. Ez gondoskodott a kerület tisztántartásáról, a betegek kórházba utalásáról, a német vagy magyar hatóságok által munkára igényelték kivezényléséről, az élelmezési nehézségek megoldásáról, stb. A gettónak saját rendőrsége is volt, ahol a vezetőség leginkább a tapasztaltabb zsidó ügyvédek közül került ki. A gettó-élet legfelsőbb irányítása a helyi Zsidó Tanács kezében volt, amely a német zsidótlanító bizottság utasítása szerint működött. Ez utóbbinak ellenőrző közegei a zsidó tábor felállításától az elszállítások befejeztéig mindenütt jelen voltak és a magyar belügyminisztérium összekötő tisztje útján irányították a helyi közigazgatási és közbiztonsági közegeket.

A táborok őrzését a helyi adottságoknak megfelelően a rendőrség vagy csendőrség egyenruhás közegei végezték. Később e két testület polgári ruhás nyomozói is megjelentek a táborokban, akik a jobbmódú zsidóktól vagyonuk elrejtésének helyét akarták — sokszor meg nem engedett eszközökkel — megtudni.

A vidéki zsidók elszállítása a gyűjtőtáborokból május 14-én kezdődött meg. Az erre vonatkozó bizalmas belügyminiszteri rendelet nem jelent meg a Hivatalos Közlönyben, azt csupán a végrehajtással megbízott hatóságok vezetőinek adták ki.⁵⁴ E szerint a vasúti kocsikba a berakást a területileg illetékes csendőrség vagy rendőrség végezte. A deportálandók száma és a szerelvény nagysága szerint a kocsikba *a németek utasítására* 50-70 személyt préseltek be.⁵⁵ A közigazgatási előjáróság minden vasúti kocsi részére négy nagy bádogedényt csináltatott, kettőt a víz és másik kettőt a fizikai szükséglet számára. A kocsikat aztán lelakatolva külön vonatszerelvények Kassára vitték, ahol névjegyzékkel együtt átadták a német átvevő bizottságnak. (72. melléklet)

Szerződés az SS-szel

A német SS, Himmler Heinrich belügyminiszterrel az élen, Magyarország zsidótlanítását 1944 nyarán anyagi előnyök szerzésére szerette volna felhasználni. Alkudozások folytak Nyugattal. Egyes források a németek szerint 200, mások szerint 2,000 dollárt kértek minden kivándoroltatott zsidóért. Később 10.000 tehergépkocsiért árulták az angoloknak a magyar zsidóságot. Arra is ígéretet tettek, hogy ezeket a gépkocsikat nem fogják a nyugati arcvonalon használni. Javaslatuk eljutott az angol külügyminiszterhez is, aki az amerikaiakkal egyetértve elutasította a tervet.⁵⁶

A Magyarországi Cionisták Szövetsége 1944 nyarán — egy zsidó nemzeti állam felállításának gondolatával — kivándorlást szervezett Palesztinába. A tervet a svájci követség és a Nemzetközi Vöröskereszt is támogatta. A Pesti Izraelita Hitközség székházában működő cionista iroda összeállított egy kivándorló társaságot, melynek harmadrésze a régi cionistákból állt. Másik harmada olyan gazdag zsidókból tevődött össze, akik fejenként 100-150.000 pengőt — vagy annál többet — tudtak áldozni kivándorlásukra. A harmadik részt hitközségi és intézőbizottsági vezetőkkel, valamint azok rokonaival és barátaival töltötték ki. A németek mintegy 3 és ½ millió dollár értékű arany és briliáns ellenében június 30-án kiszállították Magyarországról ezt az 1684 főből álló csoportot. Időközben az

angol fennhatóság alatt lévő Palesztina megtagadta a zsidók befogadását, így a csoport öt hónapi németországi várakozás után ideiglenesen Svájcban telepedett le.⁵⁷

Ez idő alatt az iparmágnás Chorin-család feje Andrássy-úti palotájában tárgyalta a kiutazásokról. A német belügyminisztert Backer Kurt SS ezredes képviselte. A tárgyalások heteken át folytak. Május 18-án délután a család negyven tagja összeült a Budafoki-út 79 szám alatt lévő Mauthner villában, ahol Backer is megjelent. Felolvasták a szerződést, amelyben az évi tiszta jövedelem 50 %-áért az SS a Weisz Manfréd Műveket huszonöt évre bérbevette a családtól. Ezenkívül az SS azt is vállalta, hogy a család minden tagját, dr. Hoff ügyvédet és dr. Bilitz igazgatót családjával svájci vagy portugál területre szállítja. Ehhez később még csatlakozott a Csepeli Weisz Manfréd Művek két igazgatója családjával együtt. A szerződés aláírása után május 20-án a Chorin-család barátaival tizennégy gépkocsin Bécsbe utazott. Itt a Westbahnhofra mentek, ahol a "menekültek" két háló- és egy étkezőkocsiból álló külön szerelvényt kaptak. Fehérkesztyűs pincérek szolgálták ki őket és hetente kétszer a Diannabad gőzfürdőjében fürödtek és napozgattak. Június 27-én a különvonat Stuttgartba vitte őket. Innen a csoport tagjai német kísérettel kívánságuk szerint Svájcba vagy Portugáliába repültek.⁵⁸

Izrael legfelsőbb bírósága az Argentinából elrabolt *Eichmann* Jeruzsálemben megtartott tárgyalásának ítéletében megállapította, hogy "Eichmann volt a főrendező a magyar deportálásokban."

*A bíróság leszögezi, hogy a magyaroknak, főleg azoknak, akik közvetlenül együttműködtek Eichmannal, az volt a vágyuk, hogy megszabaduljanak a zsidóktól. Ennek ellenére a magyarok csak alárendelt szerepet játszottak a deportálásokban, amit egyébként Ferenczy vallomása is megerősít.*⁵⁹

A budapesti zsidóság

1944 július elején az ungvári, galántai és nagyváradai csendőrtanzászlóaljakat, valamint néhány tanszázadot vasúti szállítással a fővárosba rendelték. Cél: ünnepélyes formák között csendőr zászlóavatás a Vérmezőn. Zászlóanyának a kormányzó

feleségét kérték fel. A csendőr egységeket a főváros területén szétszórva különböző honvédségi laktanyákban helyezték el. Az ungvári tanzászlóalj szállása a budai Radeczky-laktanya volt. A csendőrök naponta gyakorlatoztak, készültek a díszelgésre. A zászlóavatást azonban "repülő-veszély" miatt elhalasztották, a csendőr alakulatok visszatértek állomáshelyükre.

Egyes magyarországi forrásmunkák úgy tüntették fel az esetet, mintha az 1944 júliusában Budapesten összpontosított csendőrök *Endre* és *Baky* vezetésével a kormányzó elleni puccsra és a fővárosi zsidóság elszállítására készültek volna. Még a Dálnoki Veress Lajos vezérezredes által Nyugaton kiadott *Magyarország Honvédelme a II. világháború előtt és alatt* című könyv is — minden forrás nélkül, csupán "hírek alapján" — puccsot, "Baky-féle csendőrséget", illetve "Baky-zászlóaljakat" emleget. A cikkírónak kellett volna tudnia, hogy Bakynak nem volt csendőrsége és nem is szervezhetett ilyent. Minden új csendőralakulat felállításához a belügy- és a honvédelmi miniszterek közös beleegyezése volt szükség. Ilyen megegyezés pedig nem volt. Különben *Faraghó Gábor* csendőr felügyelő a magyar népbíróságon tett vallomásaiban a puccskísérlet tervét határozottan megcáfolta. Azt is tagadta, hogy ő Eichmannal és *Endre Lászlóval* a zsidók deportálásáról tárgyalt volna.⁶⁰

Az eseményekben személyesen résztvevő két csendőrtiszt egymással megegyező véleménye szerint az eset félreértésből származott. Az összpontosításban ugyanis az Ungvári Csendőrtanzászlóalj is résztvett. Ennek parancsnokát négy héttel a történetek előtt nevezték ki ezredesnek. *Baky* államtitkár, akinek akkor két eladó lánya volt, meghívta Pesten tartózkodó rokonát, az új ezredest, beosztott tisztjeit és még néhány családot díszteri lakásába családi vacsorára. Hajnali háromig volt együtt a társaság. Politikáról, zsidó deportálásról vagy puccsról nem esett szó. Egy szenzációt hajhászó nyomozó azonban összeesküvésként jelentette feljebbvalóinak az ezredesi előléptetés családi vacsora keretében történt megünneplését.

Horthy kormányzó csak 1944 nyarán értesült a zsidó-megsemmisítő német táborok működéséről. Ekkor elhatározta, minden tőle telhetőt megtesz, hogy megakadályozza a budapesti zsidóság elszállítását. Erre a célra más lehetőségek mellett a

Csendőrséget is felhasználta.

1. A Budapest közelében lévő kistarcsai internálótábornak öt nagy emeletes épülete volt. Egyikben német katonák saját foglyaikat őrizték. A másik négy épület a magyar rendőrség felügyelete alatt állt. Ebből egyben közönséges őrizetesek voltak. A másik épületet zsidó túsoknak tartották fenn. Ezek munkára nem jártak, ágyon aludtak, sőt szobáik takarítását is mások végezték. Az utolsó két épületben azokat a zsidókat helyezték el, akiket a GESTAPO különböző címeken tartóztatott le.

A tábor parancsnoka *Vasdényei István* rendőr felügyelő volt, akihez a rendőrségtől megfelelő segéd- és őrszemélyzetet osztottak be. A zsidó internáltak ügyeinek intézésére Budapestről naponta kijárt a Pártfogó Iroda osztályvezetője, *Bródy Sándor* is.

Július 12-én Vasdényei bizalmasan közölte Bródyval, hogy a GESTAPO tisztjei tudtára adták, 14-én reggel egy újabb internáló vonat megy Kistarcsáról...A Tanács értesítette a kabinetirodát, a külföldi követségeket, a hercegprímást és mindezek akcióba léptek. Ennek a közös munkának eredménye volt. A kormányzó hívatta Jarost, aki kijelentette, hogy az egészszről semmit se tud, egy órán belül tisztázza a tényállást. Rövidesen kénytelen volt elismerni, hogy a kormányzó akaratával szemben a németek folytatják a deportálást és pedig azért nem Budapesten, hanem csak a kistarcsai táborból, mert csendőr segítséggel nem rendelkeztek...

A kormányzó utasítja Jarost, hogy ha kell, karhatalommal vessen véget a további deportálásoknak, ha pedig a vonat Kistarcsáról már elindult volna, ahol éri, tartóztassa fel és irányítsa vissza. Jaross Ferenczynek továbbította a parancsot, ennek helyettese, Lulay százados csendőreivel kivonult.

Az időközben elindított vonatot Lulay csendőr százados embereivel Hatvanban utolérte, visszafordította, s az még aznap este visszaérkezett Kistarcsára.⁶¹

2. A budapesti zsidóság megmentését Horthy Miklós kormányzó a következőkben írta le.

Budapest ügynevezett "megtisztítására" terv szerint augusztusban került volna sor. Itt 170.000 zsidót tartottak hivatalosan

nyilván és állítólag még 110.000-et rejtegettek magyar barátaik. Összefogásukra és eltávolításukra Baký és Endre, a két belügyi államtitkár, rajtaütésszerű akciót tervezett. Erre a hírre az Esztergom mellett állomásozó páncélos hadosztályt Budapestre rendeltem és a budapesti Csendőrség parancsnokát utasítottam, hogy ha kell, erőszakkal akadályozza meg a zsidóság elszállítását.⁶²

Lévai Jenő szerint a kormányzó augusztus 22-én utasította Ferenczy László csendőr alezredest, hogy közölje a németekkel a következőket. "A magyar kormány nem járul hozzá a deportálásokhoz és a fővárosba felhozott katonai csapatok és csendőrök szükség esetén fegyveresen fognak minden német erőszakos kísérletnek ellenszegülni". A német deportáló osztagok parancsnoka, Eichmann, dühösen támadott Ferenczyre, amikor "rájött arra, hogy a katonaság és a Csendőrség összpontosításával félrevezették."⁶³ Az esettel kapcsolatban a Nagyvárad-i Csendőrzászlóalj egyik volt tisztje a következő felvilágosítást adta:

Augusztus elején a Péterffy Jenő csendőr alezredes parancsnoksága alatt álló iskolát sürgősen a fővárosba rendelték. Szállításuk az Üllői-úti vonatlaktanya garázsa lett. Azonnali készültséget rendeltek el, mert a németek vagy a nyilasok támadásától tartottak. Géppuskáikat és golyószóróikat tüzelőállásba helyezték és csendőrijárőrökkel portyáztatták a közvetlen környéket. A körletet még a tisztek sem hagyhatták el. Napközben állandó kiképzés volt. Néptömeg szétosztatása, ellenséges érzelmű járőrök lefegyverzése és körkörös védelem volt a gyakorlat tárgya. Minden csendőr füstgyertyát kapott. Faraghó Gábor, a Csendőrség felügyelője személyesen ellenőrizte a kiképzést.

Az iskola- és tanszázadparancsnokokat váratlanul kormányzói kihallgatásra rendelték. A királyi vár fogadótermében a sor élén Faraghó állt. A kormányzó mindenkivel kezét fogott. Röviden ismertette az ország nehéz helyzetét, a nyilasok hatalmi törekvéseit és a németek szövetségesekhez nem illő viselkedését. Hangsúlyozta, hogy a körülmények szabják meg intézkedéseit és elhatározásában csupán a nemzet egyetemes érdekét tartja szem előtt. Ezután az iskola rövidesen visszatért Nagyváradra. Az

őrsparancsnokjelöltek tanuláshoz láttak, a fiatalabb csendőrökből álló századokat pedig az Erdélyben harcoló honvéd hadosztályokba osztották be.

3. November elején az akkori magyar kormány azoknak a zsidóknak, akiknek semleges állam követsége ideiglenesen útlevelet vagy védőlevelet adott, az V. kerületben nemzetközi gettót jelölt ki. Az itt lévő épületek "védett házak" voltak, a beköltözés feltételeit a Zsidó Tanács ismertette az érdekeltekkel.

A védett házak meglehetősen zsúfoltak voltak. A "hivatalosan engedélyezett 15,600 védettel szemben a forgalomban lévő védőlevelek és védőútlevelek száma valószínűleg elérte a 100.000-et is... Tömértelen hamisított és hivatalosan kiadott másodlat is forgalomban volt."⁶⁴

A nyilasok 1944 decemberében a védett házak lakói ellen nagyszabású merényletet terveztek. Ezt csupán a svéd követség titkára, Wallenberg Raoul kérésére a csendőrök és a Pozsonyi-úton elhelyezett debreceni rendőrezred akadályozta meg.⁶⁵

Zsidó Tanács

A németek által megszállt országok zsidótlanításának legfőbb szerve a bécsi Rotschild-palotában lévő "Zsidók Kivándorlását Intéző Hivatal" volt. A magyarországi részleg — a "Judendezenat" — Eichmann Adolf SS alezredes parancsnoksága alatt állott. A zsidókkal szembeni intézkedések végrehajtásában még fontos szerepet játszott a német javaslatra felállított Zsidó Tanács is.

Budapesten a zsidók internálására vonatkozó végzéseket maga a Zsidó Tanács kézbesítette ki a kijelölteknek. Ezért sok támadás érte a Tanácsot és az "elégedetlenség nem egy alkalommal fokozódott oly mértékűvé, hogy a Síp-utcai (zsidó) székházból rendőri segítséggel kellett egyeseket kivezettetni."⁶⁶

Reitlinger szerint a zsidók összeszedését és deportálását nem a német SS vagy a magyar Csendőrség, hanem maguk a zsidó tanácsok végezték el. Lévai Jenő még hozzátette, hogy "a zsidóság fizikai ellenállásának teljes hiánya is elősegítette a lebonyolítás példa nélküli gyorsaságát,"⁶⁷ amit tulajdonképpen a zsidó tanácsok működésének lehetett tulajdonítani. (73. melléklet)

Freudiger Fülöp jeruzsálemi tanúvallomása szerint a budapesti Zsidó Tanács már 1944 májusában megkapta a két szökött szlovák zsidófiú jelentését az auschwitzi borzalmakról. A Tanács azonban nem adott hitelt ezeknek a jegyzőkönyveknek és nem figyelmeztette a zsidóságot a deportálással járó következményekre. Ezzel kapcsolatban Schön a következőket írta.

Nem akarunk törvényt ülni azon a zsidó tanácson, amely noha tisztában volt a helyzettel, látta a halálveszedelmet, a magyar zsidóság egyetlen és hivatalos orgánumban megnyugtató, fegyelemre és engedelmességre intő felhívásokat tett közzé.

A szemrehányás nem a mi feladatunk. Majd eljön a történész, akinek tekintete a veséig hatol. S amikor a tanácstagok unokái közül senki sem lesz már életben, megkérdi, mi is volt az érzésük, amikor a Sonderkommandotól apró kis kedvezményeket kértek és kaptak, például, hogy mentesítsék őket a csillagviselés kötelezettsége alól, megkíméljék lakásaikat, a vidéki gettóból kiemeljék hozzátartozóikat, satöbbi, satöbbi.

Mi csak egy kis önkritikát vártunk. Egy kis szerénységet. Egy szikrányi szégyenérzetet.⁶⁸

A felelősség kérdésével foglalkozva, Zsadányi Oszkár megállapítja, hogy

az akkori fasiszta és nyilas kormányzati tényezőkön kívül a szolgamódra meghunyászkodó vidéki közigazgatási szervek és a közömbös polgárság nagy része is felelős. De nem menthetjük a felelősség alól az ún. budapesti Zsidó Tanácsot sem, amely csak nagyon keveset tett a vidéki zsidóság érdekében... Igaz, hogy ehhez hősökre lett volna szükség vagy legalább is egész emberekre, de sajnos, a budapesti Zsidó Tanács tagjainak nagy része a zsidó kapitalisták soraiból rekrutálódott és ezeknek minden ellenállási hősködésük kimerült abban, hogy saját anyagi javaikat mentse meg.⁶⁹

Politikai foglyok

Lévai Jenő Fekete Könyve szerint szeptember elején a Lakatos-kormány a németekkel megállapodott, hogy a zsidó lakosságot Budapestről kitelepítve vidéken munkára fogja. A

kormány meg is kezdte a zsidó internálótáborok felosztását. "Csak a Fő-utcai GESTAPO-fogságban őrzött zsidó (és magyar) politikai foglyok kiszabadítása (volt) sikertelen. Ezeket már július közepe óta deportálni kívánták a németek, de Faraghó altábornagy utasítására rendőrség és csendőrség vonult fel és így a szállítás elmaradt."

A fegyveres közbelépés hátterét vitéz Király Gyula csendőr ezredes a következőkppen világította meg:

A németek becsületszóra ígérték, hogy a Fő-utcai fogházba zárt magyar politikusokat nem fogják Németországba elhurcolni. Ennek dacára fegyveres közbelépéssel kellett az elhurcolást megakadályoznunk. Ezt a közbelépést hárman szerveztük meg: vitéz Temesváry Endre csendőr vezérőrnagy, a budapesti csendőr és rendőr karhatalmak parancsnoka; vitéz Balázs-Piri Gyula csendőr ezredes, a belügyminisztérium Csendőrségi Osztályának vezetője és magam, mint a belügyminisztérium Közbiztonsági Főosztályának vezetője.⁷⁰

Angol-amerikai álláspont

A jeruzsálemi perben Eichmann Adolf nem ült egyedül a vádlottak padján. A tanúvallomások és bemutatott iratok a Zsidó Tanácsokon kívül terhelő bizonyítékokat szolgáltatottak még az angolok ellen is.

Kiderült, hogy Brand Joél budapesti zsidót az SS kiségette Törökországba, hogy ott a magyar zsidók kiengedése fejében bizonyos árukat szerezzen Németországnak. Amikor Brand hivatalos utazása során szíriai területre érkezett, az angolok letartóztatták. Négy és fél hónapig tartották fogva; ezzel megakadályozták a zsidóság egy részének kijutását a semleges Törökországba.

A cionista szervezet vezetői hihetetlen erőfeszítéseket tettek a mentés érdekében, de Londonban süket fülekre találtak. Dr. Chájim Weizmann kérte az angol kormányt, hogy bombázzák az auschwitzi gázkamrákat és krematóriumokat. Ugyanakkor kérte az Auschwitzba vezető vasútvonalak és hidak bombázását. A kérést elutasították...

Egy másik akta arról tanúskodik, hogy 1944 elején — tehát abban az időben, amikor a magyar zsidóság még úgyszólván

intakt volt — tervet nyújtottak át az angol hatóságoknak többszáz palesztinai zsidó önkéntes magyarországi bevetésével kapcsolatban. A tervek szerint a palesztinai önkénteseket ejtőernyővel kellett volna ledobni Magyarország fölött. Az angol katonai hatóságok jóváhagyták a tervet, mert tisztában voltak annak stratégiai jelentőségével. Kivitelezésre mégsem került sor, mert a gyarmatügyi minisztérium politikai okokból ellenezte...

Hosszú a bűnlajstrom, amely az angol kormányt és az angol népet a vádlottak padjára ülteti. Ha közvetlenül nem is, de közvetve ők is részesei az európai zsidóság kiirtásának.⁷¹

Az angol-amerikai politikusok utasították vissza a már előzőleg ismertetett tehérgépkocsi-cserét is.

Amikor első ízben felmerült annak kérdése, mi történjék ezekkel a zsidókat deportáló bűnösökkel, az amerikai felsőbbrendűség akkori elnöke azt javasolta Rooseveltnek, hogy ne állítsák őket bíróság elé. "Agyonütni őket, mint a fenevadat — mondta Harlan F. Stone főbíró — nem érdemlik ma a védelmet." A végén mégis úgy döntöttek, hogy felállítják a nemzetközi bíróságot és ennek megfelelően büntető perrendtartást is létrehoztak.⁷²

Ennek alapján Nürnbergben minden elérhető "háborús bűnös"-t bíróság elé állítottak vagy visszaadtak szülőhazájának népbírósági tárgyalásra. Ott elítélték azokat a csendőröket is, akik szabály szerint hajtották végre az előző kormányok rendeleteit. Ugyanakkor a győzők elfelejtettek törvényt ülni azok felett, akik a második világháború idején amerikai állampolgársággal rendelkező japánok százazreit zárták koncentrációs táborokba az Egyesült Államok területén.

Német bajtársiasság

A svájci német követség 1944 nyarán egy filmet vetített a meghívott külföldi diplomatáknak a nagyváradi gettó lakóinak elszállításáról. Ferenczy László csendőr alezredes népbírósági vallomása szerint a film egyes részeinek készítésénél ő is jelen volt. Feltűnt neki, hogy a németek saját embereiket eltüntették a színhelyről, a csendőröket pedig gyors berakás ürügye címén szigorúbb eljárásra kényszerítették. A filmen

magyar csendőrök puskatussal verik az asszonyokat, bika-csökökkel hajtják az elmaradozó gyerekeket és az elhurcoltak újjáról húzzák le jeggyűrűjüket. Bemutatják a zsúfolt vonatokat is, a 2-2 vödört az egyes kocsikban és mindenütt ott látható a kakastollas magyar csendőr — német sehol sincs. Csak amikor a magyar határt elhagyja a vonat és német területre ér, akkor jelennek meg az első németek. Fehérbóbitás, vöröskeresztes ápolónők nyitják föl az addig leplombált kocsikat, tüntető felháborodással emelik ki a hullákat, osztanak szeretetre méltóan friss vizet és élelmet a szerencsétleneknek. Megfürdetik, fertőtlenítik őket, azután pihenten, valósággal felfrissülten viszik a derék, jó, tüntetően humánus németek Therezienstadtban könnyű és egészséges munkára a magyarok által megkínzott zsidókat.

Svájc után más országokba is átküldik a németek ezt a filmet, amellyel önmagukat kívánták menteni és hű szövetségüket, a magyarokat dobva oda áldozatul.⁷³

6. VÉDELMI HARCOK

Erdély első hősi halottai

A sepsiszentgyörgyi Székely Határvasz Zászlóalj 1944 augusztus 18 körül elvitték a Keleti Kárpátok védelmére. Ezzel a román határszéli csendőrörsök súlyos helyzetbe kerültek. A háborús vezénylések során a rendszeresített létszám legtöbb helyen kétharmadára csökkent. Az örsöknek a közbiztonsági szolgálaton kívül még a határportyázást is el kellett látniuk. Ez olyan túlterheléssel járt, hogy pihenésre és alvásra csak nagyon kevés idő jutott.

Nem sokkal ezután a német krími hadseregtől zsákmányolt német tankokkal szovjet katonák jelentkeztek a Kárpátok átjáróinál. Ezek a szovjet katonák német egyenruhát viseltek és németül beszéltek. Az Uz völgyében lévő egyik honvéd határőr-egységünket megtévesztették s ezek a szovjet tankokat átengedték a határon.

Erre a magyar hadvezetőség augusztus 30-án gyorsan összedett csendőr-egységeket vetett be a szovjet páncélosok ellen.

Az ellenséget képtelenek voltak megállítani és a csendőrök nagy része hősi halált halt. Itt esett el a bevetett csoport parancsnoka, *Fekete Pál* csendőr alezredes is, valamint *Szelevényi Tibor* csendőr százados. Ezek a csendőrök voltak az első hősi halottak, akik magyar területen a szovjet csapatok ellen folyó harcban elesetek.⁷⁴

A Nagyváradi Csendőrtanzászlóalj

Amikor Románia 1944 augusztus 23-án a Szovjetunió oldalára állt, a magyar hadvezetőség elrendelte hátszágban lévő pótalakulatainak mozgósítását. Amíg az 1. hadsereg keletről visszavonulóban a Keleti Kárpátokba került, a 2. és 3. hadsereget Erdély védelmére rendelték ki. Ugyanakkor az 1. német hadsereg a Duklai-hágó környékén, míg a 6. és 8. német hadsereg Erdély déli részén védett. Velük szemben északkeleten a 4., délen pedig a 2. Ukrán Front egységei vonultak fel. Mindkét helyen az erőviszonyok az Ukrán Frontnak kedveztek. Nem számítva a román egységeket, az Erdélyi fronton "a szovjet csapatok élőerőben és harckocsikban több mint kétszeres, repülőgépekben kétszeres, a lövegek és aknavetők számát tekintve pedig csaknem háromszoros túlerőt képviseltek."⁷⁵

A Nagyváradi Csendőriskola, illetve Tanzászlóalj ebben az időben öt századból állt. Az 1. század negyven év körüli, családos törzsőrmesterekből állt, akik az iskola elvégzése után vizsgázott törzsőrmesterekként őrsparancsnoki beosztást kaptak volna. A 2. századba tartozók a járőrvezetői tanfolyamon a közbiztonsági szolgálat önálló ellátására készültek. A 3., 4. és 5. század próbacsendőrökből állt, akiket nemrég vettek fel a testületbe.

1944 szeptemberében a tanzászlóaljat kiképző tisztjeivel és segédoktatóival — az őrsparancsnoki század kivételével — a Dél-Erdély védelmét ellátó honvéd egységek megerősítésére szétosztották és harcra vetették. Két hét után *Révész Károly* őrmester — a 3. század oktatósegédje — futárként Nagyváradra érkezett és elmondta, hogy százada Tordánál harcolt az első vonalban. Lőszerutánpótlásuk nem volt és csak végső szükségben tüzelhettek, amelynek következtében sok halottjuk és sebesültjük volt.⁷⁶

A tanzászlóalj másik része Aradnál állomásozott. Legtöbbször a legveszélyesebb helyeken vetették be, ahol erősítésre vagy pótlásra volt szükség. Így a tanzászlóalj századai a túlerővel szemben hamar lemorzsolódtak és csak kisebb részei éltek túl a súlyos harcokat.

A Nagyváradon maradt őrsparancsnoki század se került el végzetét. A fiatal csendőrök elvonulása után

*a laktanya teljes védelme, valamint a város és annak közeli környékén egyre sűrűbben felbukkanó partizánok felkutatása és megsemmisítése az őrsparancsnokképző századra hárult. Ez a szolgálat fokozódott a légitámadások után keletkezett közveszélyes helyek felderítésével, azok lezárásával, biztosításával és a szükséges intézkedések megtételével.*⁷⁷

Egyik szeptemberi napon az őrsparancsnoki század hallgatóit váratlanul levizsgáztattak nyilvánították, majd riadóztatták. Járőrfelszereléssel, tábori sapkában sorakoztak és 14-15 fős csoportokra osztották őket. Közéjük állítottak 10-12 sötétkék egyenruhás rendőrt is. A rendőrök felszerelése rendőrpuska, tölténytáska és sötétkék tábori sapka volt. Az így összeállított szakasz kapott egy golyószórót és az emberek fejenként két darab kézigránátot. A megerősített század parancsnoka Kulcsár József csendőr százados, a szakaszparancsnokok alantás tisztek és rangidős tiszthelyettesek voltak. Az új egységgel közölték, hogy nem vetik be a harcokba. Feladata csupán a hátraözlő honvédek feltartóztatása, összegyűjtése és az illetékes parancsnokságnak való átadása lesz.

Az egyik szakasz fiatal csendőr hadnagy parancsnokságával egy román határmenti faluba került. A határőrség és egy munkásszázad még ott volt, de már összecsomagoltan, indulásra készen.

*Majd egymás után jöttek a kisebb, nagyobb visszavonuló honvéd csoportok, pár órán belül egy egész zászlóaljra való honvéd gyűlt össze különböző fegyvernemekből. Voltak tisztek, tiszthelyettesek, tiszteselek, különböző könnyű és nehéz gyalogsági fegyverek, fogatolt járművek stb., stb. Ahogy gyűltek a visszavonulók, úgy közeledett az egyre erősödő harcizaj is.*⁷⁸

Míg néhány csendőr az összegyűjtöttöket éjjel a megadott

helyre kísérte, addig a többiek állásaikban maradv reggel felvették a harcot az ellenséggel. A túlerővel szemben azonban nem tudták sokáig tartani magukat.

Egy másik szakasz *Szombathy Lajos* csendőr zászlós parancsnoksága alatt Nagyváradról Kardó községbe menetelt. Megpróbálta embereivel a kapott parancs értelmében feltartóztatni, rendezni és védőállásokba beállítani a visszavonulókat. Feletteseinek csak jelentette a kapott parancsot. Ezek közül "volt aki tudomásul vette, s volt aki csak legyintett és ment tovább hátrafelé. Végeredményben sikerült vagy egy jó századnyi igen vegyes, de sajnos csak gyengén felfegyverzett és feltűnően kevés lőszerrel ellátott csoportot összehozni" és a védőállásban megállítani. Másnap hajnalban megszólaltak az ellenséges géppuskák és aknavetők. Lőtték a csendőrök felállított vonalait. A mögöttük lévő egyetlen gyorstüzelő ágyú eleinte szorgalmasan válaszolt az ellenségnek, de az hamarosan elomlott, a tüzezek felrobbantották, gépkocsira ültek és elvonultak.⁷⁹

A Szombathy-szakasz a kijelölt védelmi vonal jobbszárnyán helyezkedett el. Tőle balra a csendőrszakaszoknak, jobbra az előző este megállított honvédalakulatoknak kellett volna védeni, az utóbbiak azonban "az éjszaka folyamán ismeretlen okból állásukat elhagyva, visszahúzódtak." Következménye az lett, hogy az ellenség jobbról csaknem hátba támadta a csendőröket. Lőszerük már "jóformán semmi sem volt," így kénytelenek voltak Nagyvárad irányába visszavonulni. Az őrsparancsnoki iskola hátravonuló szakaszai a csendőriskolában gyülekeztek. Itt *Garay István* csendőr százados a város védelmére rendelte őket.⁸⁰

A szovjet csapatok rövidesen elérték a várost. A temetőn keresztül támadtak, elfoglalták a csendőr-iskolát és az attól nyugatra fekvő Pece patakig jutottak előre. Erre Garay a környéken visszavonulásban lévő nőtlen csendőröket a város védelmére visszatartotta. Ezek, valamint a csendőrtanzászlóalj őrsparancsnoki századának hallgatói ellentámadással kiverték a szovjet csapatokat a csendőriskolából. Az itt talált orosz halottak nagy részén csendőr egyenruha-darabok voltak. Az iskolában a butorokat összetörve, a csendőrládákat kifosztva találták, melyekből még az egyenruhák és lábbelik is hiányoztak.

Közben, szeptember 28-án, Garay István százados két

tehergépkocsival megjelent Berettyóújfaluban. Önkéntes csendőröket toborzott Nagyvárad védelmére. Két nappal később a Garay-csoport meg is tisztította a vasútállomást és a Körös balpartját az ellenségtől. A csendőr-csoport beköltözött a Szigligeti-színházba. Mivel a szovjet harcosok egy része még mindig a csendőriskolában talált egyenruhában volt, Garay százados parancsára a Körös túlsó oldaláról közeledő minden csendőrruhás egyénre tüzeltek. Rövidesen a csendőrök a honvédségtől egy kis erősítést kaptak és kiverték az ellenséget a csendőriskola környékéről.

A csendőr főerő Garay századossal az élen a várost védte a három oldalról támadó szovjet erővel szemben. Itt semmisített meg *Forrás Ernő* csendőr hadnagy szakaszával egy szovjet páncéltörő-ágyús üteget, amelyből két sértetlen ágyút át is adott a honvédségnek. A "Nagyvárad főterére befutott két harckocsit (is) csendőrök semmisítették meg."⁸¹ Ugyanakkor a csendőriskola védője Szombathy zászlós csoportja volt. Kétnapi küzdelem után azonban ezt a csendőrök feladták. Szombathy bezárta a kapukat, annak kulcsait magához véve embereivel bevonult a város központjába, a Körös hídjának környékén küzdő főcsoporthoz. A csendőrök lassan innen is kiszorultak és észak felé elhagyták a várost. Míg *Balázs Géza* főhadnagy Nagyvárad előterében halt hősi halált, Garay István századost csendőrruhába öltözött szovjet katonák lőtték agyon. Ezekben a harcokban állandóan olyan közel volt az ellenség, hogy a csendőrök még bajtársaik holttestét se tudták magukkal vinni.⁸²

Halmaji Jenő altábornagy ötvenkét oldalas tanulmány keretében ismertette a 3. hadsereg történetét. Munkájában egyetlen szó sincs az Erdélyben harcoló csendőregységekről. Az altábornagy megemlékezett Nagyváradról is, amelyet október 12-én reggelig tartott a 12. tartalék hadosztály és akkor kitört a városból. "A városból való elvonulást sűrű köd védelme alatt veszteség nélkül hajtotta végre a hadosztály."⁸³ Azt azonban elfelejtette hozzátenni, ez a "kitörés" csak azért sikerült, mert az utóvédharcokban itt is csendőregységeket áldoztak fel, akik a honvédség elvonulását fedezték.

Egy csendőrőrs viszontagságai

Az őrszlaktanya Nagyváradon az osztályparancsnokság épületében volt. Ennek tizenöt gyalogcsendőre a város külterületén kívül még Biharszentandrás, Hegyközpályi, Hegyközújlak, Hegyközszáldobágy, Újpalota és Váradszőlős községeket is portyázta. Parancsnokuk, *Nagy János* alhadnagy, egyben szakaszparancsnok is volt.

A harcok közeledtével a nős csendőrök szeptember 10 és 12 között családtagjaikat a háterszágba útbaindították. Szeptember 25-én éjjel az osztály tizenöt lovaskocsival áttelepült a Berettyóújfaluban lévő szárnyparancsnokságra, majd másnap vasúti kocsiba rakodott és elindult Szombathelyre. Hat vagy nyolc kilométernyi út után a vonatot nyílt pályán leállították és a csendőröket gyalogmenetben visszarendelték Berettyóújfaluba. Ott a csendőrosztály a honvédség alárendeltségébe került és azt a város felé közeledő szovjet páncélosok ellen csendőrpuskáikkal harcállásokba rendelték. Szerencsére az ellenség ezen a vonalon akkor nem támadott és közben a csendőröket leváltották.

Szeptember 30-án osztályparancsnoki engedéllyel Nagy János alhadnagy a saját, valamint a félifixfürdői őrs legénységével kerékpáron visszatért Nagyváradra. Ott a Garay-csoporttal részt vett a csendőriskola környékének visszafoglalásában, majd csendőreivel visszatelepült az épen maradt nagyváradai őrsre. Újból megkezdtek a közbiztonsági szolgálatot. Járőrök indultak a helyi és a félifixfürdői őrskörlet még el nem foglalt községeibe. Szolgálatuk azonban nem sokáig tartott, mert október 9-én a Nagy János vezette járőr a váradszőlősi erdőnél orosz támadó egységekbe ütközött. Ezt egy magyar géppuskás szakasz segítségével sikerült visszavonulásra kényszeríteni. Másnap reggel az őrsparancsnok a halott magyar és szovjet katonákat a lakossággal eltemettette. Mire a Nagy-járőr visszatért a laktanyába, a szovjet tüzérség már Váradot lőtte. Találat érte az őrszlaktanyát is, így Nagy alhadnagy embereivel a Körös másik oldalán lévő vasútállomás mellé települt át.

Október 12-én reggel Biharpüspöki felől az utolsó katonai egység, egy magyar kerékpáros csoport rohant át a városon. Tőlük hallották, hogy az előző este a fugyivásárhelyi őrsöt

román partizánok megrohanták és az ott lévő csendőröket legyilkolták. Ahogy a kerékpáros osztag eltűnt, a csendőrőrs hátrahúzódott a közkórházig. A város már teljesen kihalt volt, sem magyar, sem német katona nem volt a láthatáron. A csendőrök csak október 12-én este hagyták el Nagyváradot és Tótfalu felé igyekeztek. A község előtti két-három kilométer széles legelőn rengeteg magyar és német fegyvert, lőszert és élelmiszert találtak elszórtan. A Váradot védő csapatok tehát még a csendőrök kivonulása előtt elhagyták a várost.

A Tótfaluban megpihent csendőröket egy szakasz ellenséges lovasság megközelítette, amelyet a csendőrök golyószóróval szétriasztottak. Így a csendőrök azonnal továbbmentek, Poklostelkesen és Margitán keresztül Érmihályfalvára érkeztek és bevonultak az ott lévő csendőrosztályhoz. Itt érte őket a kormányzó október 15-i hadparancsa. A fegyverletétel hírére a németek előbb lefegyverezték a csendőröket, de Szálasi uralomrajutása után visszaadták katonai felszerelésüket.

Ettől kezdve a nagyváradai csendőrosztályt, mintegy 350 főt, utóvédharcokra használták. November 1-én az osztályt egyelőre kivonták a hadsereg kötelékéből és gyalogmenetben Dunántúlra, Sümegre irányították. Az osztály itt kisebb egységekre felosztva német vagy magyar kötelékbe került. Március utolsó napjaiban az osztályból még megmaradt csendőröket kitelepítették Németországba.⁸⁴

Az első alföldi magyar falu elvesztése

A hat-hétezer lelket számláló Csanádpalota a jelenlegi román határ mellett fekszik. A szovjet csapatok ezt a falut foglalták el először Csonka-Magyarország területéből. Vasárnap, 1944 szeptember 24 volt, amikor beérkezett az első szovjet felderítő járőr a falu főterére. Semmi ellenállás se volt, így megkezdődött a vörös hadsereg csapatainak zavartalan bevonulása. Megérkeztek a tüzérek és az aknavetőcsövek is, estére a Fő-utcán már páncélos alakulatok is voltak.

Másnap egy rohamsisakos csendőrosztag megtámadta a betolakodókat. Egyetlen Zrínyi-tank támogatta a csendőröket. A vörös hadsereg tizennyolc katonát veszített, a Piac-téren egy szovjet százados is elesett. A csendőröket csak Királyhegyesen

tuđták megsemmisíteni.⁸⁵ Sorsukat vagy nevüket nem jegyezte fel a hadtörténelem, hiszen ezek csak csendőrök voltak.

Az Ungvári Csendőrtanzászlóalj

1. Az 1. hadseregpáncsnokság az ungvári csendőriskolát a honvédelmi miniszter engedélyével 1944 október 6-án délután riadóztatta. Elrendelte, hogy a "tanzászlóalj összes fegyverével, lőszerével, tüzgépével, három napi élelemmel és főzőládákkal felszerelve...várja a csapatszállító gépkocsik érkezését." A zászlóaljnak akkor két tanzázada volt; mindegyik négy szakaszra oszlott. Egy tanzázadba három tisztt, kilenc tiszthelyettes és százhusz csendőr tartozott. Tüzerejük egy géppuskából, három golyószóróból, öt géppisztolyból, százöt puskából és tizenkét pisztolyból állt.

A tíz csapatszállító gépkocsi 23 óra 30 perckor érkezett meg. Ez a tanzászlóaljat Vezérszállásra, a 13. hadosztály páncsnokságára vitte, ahova reggel 6 órakor érkezett meg. A hadosztály páncsnoka, *Hankovszky Gyula* vezérőrnagy, a tanzászlóaljat azonnal bevetette a Vereckei-szorosban azzal a feladattal, hogy "tartóztassák fel a szovjet előretörést!" *Dr. Toldy-Hantay Elemér* százados, a zászlóalj ideiglenes páncsnoka, gyenge fegyverzetük miatt nem vállalta a felelősséget az "esetleges súlyos veszteségekért." A vezérőrnagy azonban az ellenvetéssel nem törődött, írásbeli páncsot adott mindkét csendőrszázad páncsnokának és rövid "végeztem"-mel útjára bocsátotta őket.

A hadosztálypáncsnoki rendelkezés értelmében a tanzászlóalj 1. százada *Toldy-Hantay* százados vezetése alatt Alsó-Vereckétől, míg a 2. század *Kövendy Károly* főhadnagy páncsnoksága alatt Felső-Vereckétől keletre egy alkalmas árok mentén foglalt védelmi állást. A honvédség vonala a csendőrök mögött 2-3 km-rel hátrább húzódott.

A szovjet erők — amelyek már korábban felvonultak a magyar határra — október 7-én délután kezdtek támadni. Páncélosok indultak az 1. század ellen. A csendőrök kézigránatokkal védekeztek és két harckocsit mozgásképtelenné tettek. Utána megjelent a szovjet gyalogság, de az 1. század vonalán nem tudott áttörni. A küzdelem másnap is folytatódott. A súlyos

veszteségek miatt az esti szürkületben a század kénytelen volt az Árpád-vonalba visszahúzódní, ahol újabb védelmi körletet kapott. Másnap hajnalban már ott is támadtak a szovjet egységek. A csendőrök lőszeré elfogyott, és estére feladták védőállásukat. Hajnalban megérkezett a lőszerutánpótlás és a hadosztály szigorú páncsa: A csendőrszázad minden áron foglalja vissza az Árpád-vonal általuk feladott szakaszát! A csendőrök teljesítették a rájuk bízott feladatot, de *Sarudy László* zászlós negyven csendőrrel ott maradt a Buzsora aljában örökre. A környéken nyolcvannégy szovjet halottat számoltak meg. Az 1. század még tíz napig tartotta a vonal neki kijelölt részét.⁸⁶

Október 7-én a 2. század védelmi körletét is megtámadták a szovjet egységek. A csendőrök egyetlen géppuskáját itt aknátalalat érte és megsemmisült. A századpáncsnok a tartalék szakaszt is bevetette, de ez sem segített. Az aknavetőök által megtizedelt soraikat az ellenség annyira megközelítette, hogy csupán kézigránatokkal tudtak védekezni. A bekerítés veszélye is erősödött; egyre több ellenséges egység került a hátukba. Ekkor a 2. század páncsnoka gyülekezőt rendelt el a falu nyugati részén, ahonnan visszavonultak a honvédek vonalába.

Alig pihentek két-három órát, amikor a maradék 2. század éjfélt után újabb páncsot kapott. Egy honvéd századot kellett az első vonalban leváltani és "az oroszok előnyomulását feltartóztatni." Ezt a feladatot a harcban teljesen kimerült ötvenöt csendőrrel, két golyószóróval, akadozó csendőrpuskákkal, alvás és rendes étkezés nélkül kellett megoldani. Ennek ellenére a kijelölt hajnali órára mégis felváltották a honvéd századot. A csendőrök két hegyoldalón elhelyezkedve ismét magukra maradtak. Szerencsére az orosz nem támadott, de csapatainak átszivárgása egész délelőtt fokozódott. A századpáncsnok délután személyesen hívta tábori telefonon közvetlen felettesét, a 7/II. gyalogzászlóalj páncsnokát. A készülék azonban "süket" volt, senki nem válaszolt. Úgy látszott, hogy a honvédek hátravonultak és megfeledeztek a csendőrökről. Erre a századpáncsnok elrendelte a honvédség vonalába a visszavonulást. Az ellenség aknatűzzel követte őket, így újabb veszteségekkel érkeztek az Árpád-vonalhoz, ahol végre egy kicsit megpihenhettek.⁸⁷

2. Az Ungvári Csendőrtanzászlóalj megmaradt részeit 1944 október 18-án kivonták a kárpáti harcokból és bevonultatták Ungvárra. Kétnapi pihenő után azonban a csendőrök egy részét a "Kolozsvár" honvéd őrzászlóalj támogatására rendelték ki, a maradék tanzászlóalj másik részét Munkács védelmében vetették be.

3. Október 26-án a csendőriskola hallgatói már Ungvár és saját laktanyájuk védelmére készültek. Ugyanekkor érkezett a városba az Uzsoki-szorost védő *dr. Botond István* százados 150 csendőrével, aki Ungvár délkeleti peremén, a munkácsi út két oldalán foglalt védelmi állást. Súlyos harcok után, amikor a szovjet páncélosok a város főteréig jutottak, *dr. Toldy-Hantay* százados még életben lévő ungvári csendőreinek elrendelte a visszavonulást és a Sátoraljaújhelyen való gyülekezést, ahova csak harmincan érkeztek meg. Ezek a már előzőleg kiadott fővezérségi és belügyminiszteri rendelkezésre bevonultak Budapestre. Budapesten beosztották őket a hűvösvölgyi Műszaki Akadémia épületében felállított "Csendőr Karhatalmi Ezred"-be. Ezzel az Ungvári Csendőrtanzászlóalj véglegesen és hivatalosan megszűnt.

Az Ungvári Csendőrtanzászlóalj hősiei küzdelméről *Jolsvai Viktor* volt vezérkari ezredes, az 1. póthadsereg első vezérkari főnöke is megemlékezett.

*A hadseregparancsnokság más erők híján a Vereckei-szorosban nagyobb erőkkel fellépő ellenséggel szemben... még az Ungvári Csendőrtanzászlóaljat is a 13. hadosztály rendelkezésére harcba vetette. A csendőrök ilyen feladatra, hiányos felfegyverzésük és felszerelésük miatt nem voltak alkalmasak. Ezeket a hiányokat vitézséggel és bátorsággal pótolták, derekasan megállták helyüket, az ellenség térdnyerését lefékeztek s ezzel időt biztosítottak az Árpád-állás terüsterő megszállásához. Sajnos, hősi harcuk folyamán aránytalanul súlyos veszteségeket szenvedtek.*⁸⁸

Az iskola a kárpáti harcokban elvesztette emberanyagának több mint 80%-át. E nagy veszteségek okait a következőkkel lehet magyarázni.

a) *Kis csendőregységek többszörös szovjet túlerővel álltak*

szemben.

b) *A csendőrök fegyverzetét és felszerelését csupán közbiztonsági szolgálat teljesítésére rendszeresítették és ez nem volt alkalmas hadi használatra. A puszkák tüzelés közben beragadtak és a harc hevében szokszor "csizmával kellett letaposni a záródugattyúkat." A cseh golyószórókhoz nehezen kaptak lőszerutánpótlást. Egyedül kézigránáttal látták el bőségesen őket, sok esetben csak az mentette meg a csendőröket a teljes lerohanástól.*

c) *Az 1. hadseregparancsnokság sokszor alkalmazott a harcokban kimerült, hiányosan felszerelt, kislétszámú csendőr egységeket olyan feladatok megoldására, amelyenek a lehetlenséggel voltak határosak.*

d) *A honvédségi vezetés nem akarta figyelembe venni a Csendőrség különleges feladatát és helyzetét. A fővezérség már az 1944 október 21-én kelt és az 1. hadseregparancsnokságnak is kiadott 4415/Főv.agi. 1944 számú rendeletével az Ungvári Csendőrtanzászlóalj töredékét a belügyminiszter rendelkezésére bocsátotta, aki azt Budapestre rendelte sürgős karhatalmi alkalmazásra. Ennek ellenére az 1. hadsereg új vezérkari főnöke továbbra is ott tartotta és bevetette a zászlóaljat, sőt hadbírósággal és agyonlövéssel fenyegette meg azokat az ungvári csendőrtiszteket, akik a budapesti vezénylésre vonatkozó belügyminiszteri rendelkezéseket végre akarták hajtani.*⁸⁹

Kísérletek a szovjet megszállás elhárítására

Kállay Miklós miniszterelnök hivatalba lépésétől azon fáradozott, hogy háborúvesztés esetén Magyarország angol-amerikai megszállás alá kerüljön. A külügyminisztérium sajtó osztályának vezetője — *Ullein-Reviczky Antal* — 1942 nyarán készült Törökországba nyugdíjas angol konzul apósának meglátogatására. Kállay felhatalmazta a sajtófőnököt, hogy az ott lévő angol hatóságokkal ezirányú kapcsolatok felvételéről tárgyalhasson. Az angolok erre két hivatalos kiküldöttet kértek Kállaytól. Ezek közül az egyik *Újváry Dezső* isztambuli magyar konzul, a másik *Veres Lajos* külügyminisztériumi tisztviselő lett. Sajnos, az angol "Times" egyik cikke célzást tett a tárgyalások felvételére, ami megnehezítette a helyzetet. Már kidolgozták az angol-amerikai oldalra való átállás előzetes feltételeit is, de a

tervből mégsem lett megegyezés.⁹⁰

Kállay megpróbált az amerikaiakkal is egyezkedni. Ezzel a feladattal *Bessenyei Györgyöt*, a berni magyar követet bízta meg. Bessenyei Bernben az amerikai követség két fontos személyiségevel, Tyler Roy-jal és Dulles Allen-nel tárgyalt az átállás lehetőségeiről. Ekkor még hétszázötven kilométerre voltak az amerikaiak Magyarorszáttól, mégis azonnal átállást követeltek. Ezt a magyar kormány arra az időre tervezte, amikor a nyugatiak elérik az országhatárt.⁹¹

Egy harmadik kísérlet az Egyesült Államokból indult el, ahol *Habsburg Ottó* és *Eckhardt Tibor* fáradozott az ország angol-amerikai megszállásán. *Deák Ferenc* magyar származású amerikai ezredes volt az amerikai bizottság vezetője, míg Kállay miniszterelnök *Wodianer Andor* lisszaboni magyar követet bízta meg kormányának képviselőjével.⁹²

Az angolszászok német-szovjet kiegyezéstől tartottak, ezért igyekeztek az utóbbiak kívánságait teljesíteni. A teheráni értekezleten, amely 1943 november 28-án kezdődött, az angolok és amerikaiak a lengyel szövetségüket, Mikhalovics és Péter király szerbjeit, valamint a velük tárgyaló magyarokat minden lelkiismeretfurdalás nélkül csenbenhagyták.

Fegyverszüneti tárgyalások

Horthy Miklós kormányzó 1944 szeptember 24-én levelet kapott Makarov szovjet ezredestől, a szlovák partizánok parancsnokától. Makarov ezredes a fegyverszüneti tárgyalások megindítását javasolta és enyhe feltételek elfogadását helyezte kilátásba. A levél szerint biztosítanak Magyarországon területi sértetlenségét; a honvédséget, csendőrséget és rendőrséget pedig meghagynák, nem fegyvereznek le. (74. melléklet)

Ennek alapján a kormányzó előbb *Náday István* vezérezredes vezetésével Rómába, a nyugati szövetségesekhez irányított küldöttséget. Itt azt azzal utasították el, hogy a magyaroknak az oroszokkal kell tárgyalniuk. Erre a kormányzó szeptember 28-án *vitéz Faraghó Gábor* altábornagyot, a Csendőrség felügyelőjét elküldte Moszkvába, ahol a Szovjetunióban a háború előtt katonai attasé volt és így jól beszélt az orosz nyelvet is. Faraghó altábornaggyal ment *Teleki Géza* egyetemi tanár és *Szentiványi Domonkos* rendkívüli követ is. A bizottságot *vitéz Kudar Lajos*

csendőr ezredes, a m. kir. belügyminisztérium államvédelmi központjának vezetője, valamint az ugyanoda beosztott *dr. Nyerges Pál* és *Korondy Béla* csendőr századosok vitték át a szlovák partizánokhoz, ahonnan az szovjet repülőgéppel ment Moszkvába. Faraghó magával vitte a kormányzó Sztálin tábornagyhoz írt levelét is. Október 8-án este Molotov külügyminiszter átadta Faraghónak az előzetes fegyverszüneti feltételeket. Majd a szövetségesek nevében kijelentette, hogy a szovjet kormány a Makarov ezredes levelében említett feltételeket érvényteleneknek tekinti. Miután a kormányzó ezeket Budapesten minisztereivel és a vezérkari főnökkel átbeszélte és elfogadta, a Faraghó-féle bizottság az előzetes fegyverszüneti szerződést október 11-én este 8 órakor aláírta.⁹³

Négy nappal később, október 15-én reggel, a német katonai vezetőség Magyarország egész területét "hadművelési terület"-nek nyilvánította. Ugyanakkor ifj. Horthy Miklóst azzal az ürüggyel, hogy Titó titkos ügynökei keresik vele a találkozást, elcsalták a megbeszélésre. Ott, a Magyar Dunai Szabadkikötő Társaság Eskü-téri hivatalában aztán erőszakkal szőnyegbe csavarták és tehergépkocsin ismeretlen helyre szállították. Az elrablás közben egy magyar és egy német meghalt, egy másik magyar pedig megsebesült.⁹⁴

A két órával később kezdődő koronatanácson minden miniszter, a vezérkari főnök, valamint a katonai és a kabinetiroda főnöke jelen volt. Itt a kormányzó bejelentette, hogy minden további vérontás céltalan, ezért fegyverszünetet kért. Az erre vonatkozó kormányzói kiáltványt 13 óra tájban a budapesti rádióban fel is olvasták.

Koszorús Ferenc vezérkari ezredes szerint "a vezérkari főnökség október 15-én már egészen nyíltan fordult ellene saját honvédesküzének, legfelsőbb hadurának, a magyar alkotmányának és törvénynek." Így a fegyverszüneti feltételek végrehajtása nem sikerült, mert:⁹⁵

a.) Amikor a kormányzó katonai irodája október 12-én két futár útján értesítette az 1. és 2. hadsereg parancsnokát az előzőleg titokban megbeszélte teendőik végrehajtásáról, az egyik futár — Geréb honvéd alezredes — az iratokat rögtön a kézhezvétel után bemutatta a németeknek, akik azonnal

ellenintézkedések megtételéhez láttak. A 3. hadsereg parancsnokát "a nyilasokkal való szimpatizálása miatt" nem lehetett a tervbe bevonni;

b.) A kormányzó katonai irodájának titkos parancsát a vezérkari főnök híradó központjában *Nádas Lajos* vezérkari ezredes a leadás előtt elkobozta;

c.) A kormányzóhű 1. hadtest parancsnokát, *Aggteleki Béla* altábornagyot, "Hindy Iván vezérőrnagy egy fegyveres tiszti csoport élén meglepte és letartóztatta", amivel a budapesti honvéd csapatokat kikapcsolta a németek elleni felhasználásból;

d.) A koronatanácsból visszatérő vezérkari főnököt helyettese, *László Dezső* altábornagy árulás vádjával letartóztatta;

e.) Hindy parancsára *Vaska István* ezredes *Latorczay Lőrinc* ezredet, a Budapesten lévő 2. pánצל lövész ezred parancsnokát letartóztatta, miközben *Latorczay* meg is sebesült.⁹⁶

A fentiekből kitűnik, hogy egy országot nem lehet németbarátságra és szovjetellenesre nevelni és utána azt kivánni ennek tájékozatlan haderejétől, hogy tegye le a fegyvert a szovjet előtt és támadja meg a vele harcoló német szövetségest. Az 1919-es proletárdiktatúra tapasztalatai és az évtizedekig tartó szovjetellenes propaganda után a kommunistákat és a zsidókat kivéve senki sem akart szovjet hadifogoly lenni.

Október 16-án délután a Hitler "védelme" alá helyezett kormányzót a várban felkereste a német követ és *Lakatos* szolgálaton kívüli magyar vezérezredes, miniszterelnök. Ott fia szabadonbocsátása fejében a kormányzót lemondó nyilatkozatra és *Szálasi Ferenc* miniszterelnökké való kinevezésére kényszerítették, majd családjával együtt Németországba hurcolták. A november 2-án összeült csonka képviselőház a történetek tudomásul vette. *Horthy* fiával csak félév múlva találkozott.

A Csendőrség az októberi eseményekben

A Csendőrség a szovjet-magyar fegyverszüneti szerződés végrehajtásában nem játszott szerepet. *Faraghó Gábor*, a testület felügyelője és legfelsőbb parancsnoka Moszkvában volt, innen a német megszállt területre nem térhetett vissza. A Csendőrség felett még parancsadási, illetve rendelkezési joggal bíró

Csatay Lajos honvédelmi, Schell Péter báró belügyminiszter nem tettek egyetlen érdemes lépést, nem adtak ki egyetlen utasítást a fegyverszüneti akció biztosítására. A magyar karhatalmi egységek körében ennek megfelelően teljes volt a zűrzavar és a tanácstalanság.

*A budapesti csendőrlaktanyában két karhatalmi csendőrzászlóalj alakult a már kiürített területekről összevont csendőrőrök legénységéből, egyenként 300-500 fő ütközet-létszámmal, géppuskákkal felszerelve. Az egyik csendőrzászlóalj parancsnoka *Takács Sándor* csendőr százados, a másik zászlóalj parancsnoka *Kara László* csendőr százados volt.⁹⁷*

Ennek a karhatalmi szervnek a parancsnoka *vitéz Temesvári Endre* vezérőrnagy (csendőrr) volt. "15-én este 22 órakor *Temesvári* jelentette a belügyminisztériumnak, hogy a karhatalmi Csendőrség hű maradt a kormányzóhoz." Ezért másnap, a kora reggeli órákban *Temesvárit* a németek letartóztatták és a *GESTAPO* *Istenhegy-út* 2. szám alatt levő főhadiszállására hurcolták. Így a csendőr karhatalom vezető nélkül maradt.⁹⁸

A rendőrség és a csendőrség Budapesten állomásozó egységei semmiféle parancsot vagy utasítást sem kaptak a követendő magatartás tekintetében. Így történt, hogy a Budapest utcáin tüntető felvonulást rendező német Tigris-tankok útját a Nagykörúton, Rákóczi-úton és más forgalmasabb helyeken magyar közlekedési rendőrök biztosították, hogy a forgalomban ne történjék fennakadás.⁹⁹

A németek október 16-án reggel elhurcolták hivatalából *Király Gyula* csendőr ezredet is, aki akkor a belügyminisztérium közbiztonsági osztályának volt a vezetője. Ő adott parancsot rádión keresztül a kormányzó fiának elrablása után a határmenti és repülőterei csendőrőröknek, hogy "ifj. *Horthy Miklós* kihurcolását az országból fegyveres közbelépéssel is meg kell akadályozni." Ugyanakkor tartóztatták le a németek *Kudar Lajos* csendőr ezredet is, akit a Svábhegyre szállították, és ahol a *GESTAPO* 1944 karácsony estéjén agyonvert.

A csendőr tanzászlóaljak közül az ungvári a *Kárpátok*, a nagyváradi pedig *Dél-Erdély és Nagyvárad* védelmében-elvérzett

és felmorzsolódott. Az ország középső és nyugati részén lévő kerületek tanzázadai közlekedési eszközök nélkül, a fővárostól távol, nagy területen szétszórtan állomásoztak, így összpontosításukhoz hosszabb időre lett volna szükség. Ezt az események megakadályozták, mert október 16-án négy órakor a nyilasok egy német harcocsói segítségével ellenállás nélkül megszállták a honvédségi őrizetben lévő budapesti rádió épületét. Egy óra múlva innen közvetítették *Vörös János* vezérkari főnöknek a harc folytatására vonatkozó hadparancsát.

7. A CSENDŐRSÉG A SZÁLASI-KORMÁNY IDEJÉN

A Szálasi-kormány a Csendőrség minden meglévő alakulatát harcba vetette, sőt erre a célra a testület őrséiből és már harcoló egységeiből újabb zászlóaljkat szervezett. Az így felállított csendőralakulatokat vagy a honvédség közé beékelve, vagy német kötelékeknek átadva főképpen Budapest és Dunántúl védelménél hasznosították.

Budapest ostroma

A szovjet hadsereg 2. és 3. Ukrán Frontjának egységei 1944 december 24-én körülvették Budapestet és ezzel megkezdődött a főváros 52 napos ostroma. A védelem német és magyar csapatok kezében volt. A németek parancsnoka Pfeffer-Wildenbruch vezérezredes volt, aki öt hadosztállyal és egy rohamtüzér dandárral rendelkezett. Magyar részről a parancsnok *Hindy István* vezérőrnagy volt, hozzá az 1. páncélos hadosztály, a 10., 12. és 26. hadosztály, a 3. rendőrezred, a 10. őrezred és a 206. tartalékezred tartozott.

Az I. hadtestparancsnokság jelentései és a vezérkari főnök 1945 március 10-én kelt összeállítása alapján

a m.kir. Csendőrség részéről öt teljes zászlóalj vett részt a védelmi harcokban, mégpedig; a galántai, a zilahi, a székhelyudvarhelyi, a besztercei és a pécsi zászlóalj csendőrségi felügyelői adat szerint Szilárdy Gyula ezredes parancsnoksága alatt 3.000 csendőr és 160 tiszt veszett oda Budapest védelmében.¹⁰⁰(75-76. melléklet)

Oda tartozott még az elfoglalt területek őrséről, valamint az ungvári és nagyváradi tanzászlóalj megmaradt csendőrséiből szervezett két karhatalmi zászlóalj is. Ezek az alakulatok azonban hiányos fegyverzetűek és csökkentett létszámuk következtében nem képviselték az elnevezésükkel arányban álló katonai erőt.

A harcok Budapestért szünet nélkül folytak...A gyűrűbe zárt védők napról napra súlyosabb lőszer-, élelem- és gyógyszerhiánnyal küzdöttek. A lőszerhiány először a nehéz fegyvereknél következett be, majd fokozatosan a könnyű fegyvereknél is lőszerhiány kezdett fellépni. A német rohamlövegek január hónapban már lőszer nélkül a kapualjakban tétlenül meresztették torkukat az utca felé. A védők már csak könnyű fegyverekkel harcoltak a harcocsikkal, tüzérséggel jól felszerelt és légítámadással segített támadók ellen. Az a kevés utánpótlás, amit a Dunántúlról ejtőernyővel próbáltak a védők részére bejuttatni, túl kevésnek bizonyult, egy részében a szovjet csapatok birtokába került.¹⁰¹

Ugyanekkor a polgári lakosság is kimondhatatlanul sokat szenvedett. A tüzérségi becsapódások és repülőtémadások miatt mindenki a pincékbe és a szükségszerű óvóhelyekre húzódott. A víz-, villany- és gázszolgáltatás megszűnt. Élelmiszerutánpótlás nem volt, a tartalékkal nem rendelkezők vízben főzött babon és kukoricán éltek. A vizet hólével, a húst az elhullott katonalovakból kivágott darabokkal pótolták. Az utcákon járni nem lehetett, szükség esetén az óvóhelyek között vágott földalatti réseken keresztül közlekedtek. Ehhez még hozzájárult, hogy az elfoglalt házak óvóhelyein esténként megjelent két-három szovjet katona és minden tizennyolc-húsz év közötti férfit elvitt "igazolás"-ra. Azt ígérték, hogy hivatalos írást kapnak, amellyel majd szabadon közlekedhetnek. Így néhány katona 150-200 embert is elcsalt otthonából. A csoportok hátrább gyülekeztek. Itt rögtön kiszedték közülük a csendőröket, rendőröket és katonatiszteket, akiket ismeretlen helyre szállítottak. A többiek még egy-két napot gyalogoltak, míg végre szögesdróttal bekerített és gondosan őrzött táborokba kerültek. Innen aztán hadifoglyokként a Szovjetunióba kerültek.

A harc a pesti oldalon január 18-ig tartott. Akkor a védők áthúzódtak Budára; utána a németek a főváros összes hídját felrobbantották. A következő napon a szovjet csapatok már a Margitszigetet támadták, amit négy napi heves küzdelem után elfoglaltak.

Buda felmentési kísérlete

Ezzel egyidőben a Budára szorult erők kiszabadítására 1945 január 18-án Székesfehérvár és Tata térségében hatalmas német-magyar támadás indult. Ez már az első napon áttörte a szovjet védelmet és csaknem 30 km-t nyomult előre. A további térnyerés következtében a következő napon Dunapentele környékén elérték a Dunát is. Ezzel kettévágták a 3. Ukrán Front csapatait, amelyek nehéz helyzetbe kerültek. Január 24-én estére a támadók már elérték Baracskát, ami 30 km-re volt a Budán bekerített erőktől. Az északi ék 20 km-re Budától, Zsámbéknál állt meg. A következő két napon még további 10 km-t törtek előre, itt azonban a szovjet csapatok megállították a támadást.¹⁰²

Kitörési kísérlet

A felmentési kísérlet elakadtával a Budán rekedt német és magyar erők helyzete kilátástalanná vált. Az egyetlen, még működő híradó eszközük a csendőr-rádió volt. Ez február 12-én sugározta utolsó adását, amelynek üzenete a következő volt:

Csendőr Bajtársak! A királyi vár romjai között teljesen körül vagyunk zárva. Kenyerünk, vízünk már napok óta nincs. Életünkkel leszámoltunk, sorsunkat a jó Istenre bíztuk. Ha nem éljük túl ezt a poklot, családunkról gondoskodjatok. Isten, áldd meg a magyart! Éljen Magyarország! Éljen a m. kir. Csendőrség!

Ugyanekkor a Vár környékére összeszorított német és magyar egységek megpróbálták kitörni az ostromgyűrűből. Magyar részről a háromszáz főre apadt egyetemi rohamzászlóalj küzdött az élen. Néhány német páncélos támogatta őket, de azok csakhamar elakadtak. A kitörő él parancsnoka Nagy Zsombor csendőr százados volt. Utirányuk a Széna téren át az Olasz fasorhoz vezetett. Innen a túlélők a fogaskerekű mentén a

Svábhegyre húzódtak. Estére egy részük elérte a János-hegyi kilátót. Másnap állandó tüzérségi tűz és harcokosi támadások következtében a kitörők óriási veszteséggel húzódtak tovább nyugat felé.

Február 14-én hajnalban a budajenői erdőből kilépve futva indultak a magyar-német front irányába. A környéken beásott szovjet harcokosi géppuskatűz alá vették őket. Nagy Zsombor csendőr százados, az egyetemi rohamzászlóalj utolsó parancsnoka volt az élharcos, aki a csendőrnapi hajnalán néhány kilométerre a magyar vonal előtt hősi halált halt. A kitörők közül csupán tizenegy magyar érte el a német vonalat, köztük egyetlen csendőr, Komár Andor hadnagy.¹⁰³

A magyar nép nevében Miklós Béla vezérezredes, az ideiglenes magyar kormány miniszterelnöke, Budapest "felszabadításáért" köszönő táviratot intézett Sztálin marsallhoz.¹⁰⁴ (77. melléklet)

A kaposvári csendőrzászlóalj a dunántúli harcokban

A zászlóalj a Dunántúlon működő járőrtárs-iskolák hallgatóiból alakult 1944 nyarán. Ekkor vontta össze Barabás József csendőr alezredes a lenti, letenyei, főherceglaki és kaposvári csendőr tanszázadokat egy magasabb egységbe. Október 18-án Reviczky Zsigmond csendőr alezredes lett a zászlóalj parancsnoka, amelyet a Dunántúlon Barcs és a Dráva térségében partizán elhárításra azonnal bevetettek. A zászlóalj innen 1945 január elején Marcali térségében ment védőállásba, mely különböző helyeken március végéig állandóan harcolt. A nagygyótai erdőben egy ellentámadás alkalmával a századok 30-50 %-os veszteséget szenvedtek. Nagygyótán halt hősi halált sok névtelen csendőr mellett Sásdy Antal hadnagy és Popovics Antal zászlós is. A vöröskeresztes gépkocsik alig győzték a sebesültek elszállítását. A sebesültek között találták tüdőlővéssel Mihalovich Polikárp főhadnagyot, gránátzilánk sérüléssel Marssó Barna hadnagyot és súlyos láblővéssel Borovszky Tasziló hadnagyot is. A zászlóalj négyszázas létszámából március végére csak negyven harc képes csendőr maradt. A zászlóaljhoz tartozott még négyszáz dunántúli önkéntes, nagyrészt levante. Ezek főképpen a hátsó szolgálatot végezték, de többen az első

vonásban is harcoltak. Veszteségük március végére hasonló volt a csendőrökéhez. Az így megcsonkult egységet a Balaton és Magyaród község között ismét bevetették, ahol tíz napig védekeztek. A csendőrök itt is súlyos veszteséget szenvedtek, a letenyei tanszázad parancsnoka, *dr. Csellér Gábor* százados is súlyosan megsebesült. Ezzel a kaposvári csendőrzászlóalj megszünt; megmaradt embereit beolvastották a Szent László hadosztályba.¹⁰⁵

Nemzeti Számonkérő Különítmény

A Szálasi-kormány a háború folytatásának támogatására különleges hatáskörrel bíró Nemzeti Számonkérő Szék néven honvéd bíróságot szervezett. Ennek nyomozó alakulata a belügyminisztérium ellenőrzési hatáskörébe tartozó Nemzeti Számonkérő Különítmény (NSZK) lett. A Honvéd Bíróság a Margit-körúti katonai fogházban volt és az NSZK a Naphegyen állomásozott. Az utóbbi parancsnoka *Orendy Norbert* csendőr alezredes lett, akihez törzsén kívül négy nyomozó alosztály, egy gépkocsi alosztály, egy karhatalmi század és egy gazdasági hivatal tartozott. A nyomozó alosztályok a következők voltak: katonai, politikai, ipari és bűnügyi alosztályok. Ezek személyzetét a már elfoglalt területek csendőrnnyomozóiból, a központi csendőrnnyomozó osztály és az államvédelmi központ embereiből, valamint a rendőrségi detektívekből vezényelték az NSZK-hoz. A karhatalmi század és gépkocsi alosztály embereit kijelölt parancsnokai válogatták össze.

Az NSZK feladata az ország belső rendjének megvédése, az ellenállási megmozdulások és kommunista szervezkedések ki-nyomozása volt. Ezenkívül felgöngyölítette a partizán szervezkedéseket, szabotázs és kémkedési eseteket, valamint a köz- és vagyonsbiztonsággal kapcsolatos törvénysértéseket. Figyelme általában mindenre kiterjedt, ami a háború folytatását bármilyen formában akadályozhatta. Nemcsak baloldali gondolkodásúak, de a nyilas párt tagjai ellen is eljárak. Budapesten feljelentés alapján az NSZK fogta el *Kiss János* altábornagyot és társait, *Bajcsy-Zsilinszky Endre* országgyűlési képviselőt, *Kővágy József* honvéd századost, *Fürjes J.* honvéd hadnagyot és az "Ellenállási Mozgalom" még néhány tagját. A foglyokat a nyo-

mozók írásbeli jelentésükkel átadták a Honvéd Bíróságnak.¹⁰⁶

December 24-én az NSZK parancsnoksága Sárvárra települt. A nők nyomozókat Győrbe, Nagykanizsára, Sopronba vagy Vépre helyezték. A karhatalmi század egy szakasza a parancsnokság mellé, Sárvárra került. A Dunántúlon ekkor aránylag nyugalom és a körülményekhez képest rend volt. A nyomozók főképpen a vagyonsbiztonságot veszélyeztető pártszolgálatosok ellen jártak el.

*Kapuvárott egy külön alosztály mintegy harminc nyomozóval csak a nyilas párttagok és vezetők által — az úgynevezett "zsidóingóságok" elosztásánál — elkövetett visszaélésekkel foglalkozott...Érkeztek feljelentések a főispánok egy része ellen is, ezért a veszprémi, a zalaegerszegi, valamint a soproni főispán ellen is vizsgálatot folytattak.*¹⁰⁷

Az NSZK nőtlen részlege a fővárosban maradt. Parancsnoka, valamint az I. hadtest tábori rendészetének vezetője *Karabélyos Imre* őrnagy volt. Ez a csoport Buda elestével szovjet fogságba került.¹⁰⁸

Az NSZK dunántúli részlege a kitelepítéskor, 1945 március 29-én Bozsok községnél, az Írottkö lábánál, elhagyta az országot. A szervezet május első hónapjaiban a bajorországi Harback falucskában véglegesen feloszlott.

A háború végén az NSZK-tevékenységért Magyarországon a népbíróság elítélte és kivégezték *Láday István* volt csendőr ezredes belügyi államtitkárt, az időközben előléptetett *Orendy Norbert* ezredest, *dr. Radó Endre* századost, *dr. Balassa Bálint* és *dr. Demeter Zoltán* főhadnagyot, *Gerzsényi György* zászlóst és *Lovász Ferenc* alhadnagyot.

Kitelepítés

A Szálasi-kormány 1944 decemberében megállapodott a német kormánnyal a magyar csapatok, új alakulatok állításához szükséges egyének és a háború szempontjából fontos anyagok Németországba való kitelepítésében. A kihelyezett csapatok előljárója "a m. kir. honvédség németországi főfelügyelője" volt. Törzse hatvan tiszt és ugyanannyi legénységi állományú személyt foglalt magában, és Fürstenwalde-ben állomásozott.

Kihelyezésre kerültek: a m. kir. Honvédség és Csendőrség még megmaradt egységei; a köztisztviselők; az orvos, mérnök és gyógyszerész egyetemi hallgatók; a katonai és segédszolgálatra kötelezett egyének, valamint a levették. Az emberanyagból német felszereléssel négy honvéd és négy magyar SS hadosztályt akartak felállítani. A kitelepítésre kötelezettek családtagjait is kivitték, akiket Linz, Bayreuth, Dresden és Breslau városaiban vagy ezek környékén helyezték el.

A kitelepítést eredetileg csupán öt-hat hónapra tervezték. A megállapodás szerint a meglévő vagy újonnan felállított magyar alakulatokat csak Magyarország területén lehetett volna harcba vetni.¹⁰⁹

A csendőrzászlóalj nagy része az utóvéd harcokban felmorzsolódott, másik részét pedig Budapest védelmére rendelték. A megmaradt őrsök és területi parancsnokságok visszavonulásáról, valamint Németországba történő kitelepítéséről a kerületi parancsnokságok gondoskodtak.

A csendőrkerületek áttelepülése

A budapesti I. csendőrkerületi parancsnokság 1944 december 11-én kelt 1842/kt. 1944 számú parancsával szabályozta őrsőinek, alárendelt osztály- és szárnyparancsnokságainak szükség szerinti hátravonulását. Az őrsök a kerület nyugati határáig őrsről őrsre vonultak hátra. A szomszédos II. kerület területén a szárnyak karhatalmi századokká, az osztályok pedig karhatalmi zászlóaljakká alakultak át. A rendelkezés megjelölte ezen alakulatok állomáshelyeit is. (78. melléklet)

A budapesti I. kerület gazdasági hivatala, ügyészsége, a tisztii és tiszthelyettesi családtagok már 1944 december közepén áttelepültek Tatára. A december 23-án tartott értekezleten *Vajna Gábor* belügyminiszter *Zámbory Árpád* csendőr ezredesnek, az I. kerületi parancsnoknak elrendelte, hogy minél több csendőrt mentsen át a jövő számára. Indokolása szerint "katonát ki lehet képezni nyolc hét alatt használható csatárrá, de ahhoz, hogy valakiből használható csendőr váljék, hosszantartó kiképzésen kívül évek tapasztalatára is szükség van."¹¹⁰ Ennek alapján az I. csendőrkerület még aznap elhagyta állomáshelyét. A törzs, valamint a budapesti és gödöllői osztály

területéről kijutott tisztek, tiszthelyettesek és legénység mozgatható anyagával előbb Tatán és környékén gyülekezett. A kiskunhalasi lovas tanosztályt, amelynek három lovas tanszázada volt, nem sikerült a kerület áttelepüléséről értesíteni. Ezt ugyanis különleges katonai szolgálatra a Dunántúlra szállították anélkül, hogy kerületi parancsnokát erről a honvédség értesítette volna.

Tatáról a kerület továbbment a Győrtől nyugatra eső Öttevény és Lébény községbe. Innen március 25-én átköltözött a határmenti Mosonszentjánosba. Itt a kerületi parancsnok találkozott Booth német gyalogsági tábornokkal, aki mellett előző hadibeosztásában összekötő tiszt volt. Ez lehetővé tette, hogy a budapesti csendőrkerület 1945 március 27-én átléphesse a német határt.¹¹¹

A II. csendőrkerület maradványa is ebben az időtájtban ment át a német határon Kőszeg környékén.

A III. kerület törzse v. M. L. ezredes kerületi parancsnokhelyetttel nagyhét szerdáján hagyta el Szombathelyt, amikor az orosz tüzéség már lőtte a pályaudvart. Egyelőre csak egy csendőrszázad menetelt velük, amivel Bucsu községnél lépték át a határt. A kerület pár napon belül a hozzá csatlakozott csendőrcsoportokkal és menekülő polgári lakossággal valóságos karavánná bővült. Leobennél egy német SS alakulat el akarta venni a kerület felszerelését, fegyverzetét és a vele utazó polgári egyének járműveit. Ezt csak a parancsnok erélyes közbelépésével és az útirány megváltoztatásával kerültek el.

Amikor a III. kerület Liezen városkánál átkelt az Enns hídján, az ott parancsnokló *László* vezérezredes elrendelte, hogy a kerület száz csendőrt és tíz tisztet adjon át neki. Ezeket a parancsnoksága körletében kóborló katonák összefogdosására használta fel.

A IV. kerület visszavonuló egysége a marcali harcokban súlyos veszteséget szenvedett kaposvári csendőrzászlóalj megmaradt részével vonult nyugat felé. A kerület maradványa április 4-én Csáktornyánál ment át Németországba.

Az V. és VI. csendőrkerület a Dunától északra kelt át a német határon. A VII. kerület részei *Rezsőházy Boldizsár* ezredes, míg a VIII. kerület kis részlege *Sárváry Jenő* ezredes

parancsnoksága alatt jutott ki Németországba.

A IX. és X. kerület csendőrei állandó harcok közepette vonultak vissza Erdélyből. Ezek egy része elérte a Dunántúlt, és az ott talált csendőregységekhez csatlakozott. A másik rész Budapestre vonult be, ahol beosztották a csendőr karhatalmi zászlóaljokba, amelyek később a budai harcokban teljesen elvéreztek.

A háború következményei a Csendőrségre

A kormány a háború alatt a Csendőrséget olyan feladatokra is felhasználta, amelyek nem tartoztak a közbiztonsági szolgálathoz. Így a minisztertanács határozatára a belügyminiszter a zsidók összeköltöztetését és elszállítását rendeletileg a Csendőrségre és a rendőrségre bízta. Jóllehet a zsidó vagyoni leltározásában a pénzügyőrség, a gettók felállításában a rendőrség, városi és megyei közigazgatás, a deportáltak elszállításában az államvasút is részt vett, a munkaszolgálatosok behívása, ellátása és foglalkoztatása pedig teljesen a honvédség hatáskörébe tartozott, mégis leginkább a Csendőrséget okolták a háború folyamán eltűnt és elpusztult zsidókért.

Újvidéken a magas rangú honvédtisztek nem elégedtek meg a razzianak a Csendőrségi Szolgálati Utasításban előírt módzataival, hanem erélyes "megtorlást" követeltek a hozzájuk beosztott csendőrtisztektől. A rögtönítélő eljárásban csendőrök nem vettek részt. A vérengzéseket — egy kivételével — honvéd egyének hajtották végre. A csendőrtiszteket főképpen az ellenőrzés elmulasztásáért vonták felelősségre. A magyar propaganda mégis nagyrészt a Csendőrség rovására írta az ottani eseményeket.

A Csendőrség nagy része a háború folyamán a honvédség alárendeltségébe került, ahol komolyabb feladatokra alkalmatlan fegyverzetével a legveszélyesebb helyekre állították. Őket használták fel az utóvédharcokra Munkácsnál, Ungváron és Nagyváradon. Csendőrök vezettek Budapesten és a Balaton vonalában is. A Csendőrség volt az egyetlen magyar fegyveres alakulat, amely a háború folyamán több mint ötven százalékos veszteséget szenvedett.¹¹²

A Csendőrség volt az egyetlen testület, amelyet a háború

után Magyarországon feloszlattak, tagjait egyetemlegesen felelősségre vonták, pellengérré állították, internálták, bebörtönözték vagy felakasztották. Az egész országban mindezek ellenére *Mindszenty József* bíboros hercegprímáson kívül egyetlen ember sem akadt, aki hajlandó lett volna egy jó szót szólni értük, kiállni mellettük vagy pártfogásba venni őket.

Csendőrségi tanulságok

Az első világháború után a honvéd tábournoki karból kikerült csendőrségi felügyelők, akik nyugdíjazásuk előtt csupán rövid időt töltöttek a testületnél — kevés kivételtől eltekintve — nem tudtak csendőrökké válni. Intézkedéseik főképpen a katonaság magatartására és harcgyakorlatok súlykolására vonatkoztak. A közbiztonsági problémákhoz nemigen értettek és azokkal nem sokat törődtek. *Faraghó Gábor* altábornagy tiltakozás nélkül hajtatta végre a zsidók összeszedésére és a németeknek való kiszolgáltatására vonatkozó belügyminiszteri rendeletet. Utána miniszter lett az 1944 december 22-én katonai vezetés alatt megalakult debreceni ellenkormányban, amely kiadta a testület feloszlására és tagjainak felelősségrevonására vonatkozó rendeletet. Bársonyszékében nem gondolt volt alárendeltjeire, akiket parancsának teljesítéséért csuktak börtönbe vagy internálótáborba. "Valódi" csendőr felügyelő vezetése alatt bizonyára sok minden másként történt volna.

A Csendőrségnek a honvédséggel való második világháborús kapcsolatáról kevesen mondtak véleményt. Ennek az a magyarázata, hogy a.) aránylag kevés csendőrtiszt volt olyan beosztásban, amelyben átfogó képet kaphatott volna a történetekről; b.) mások személyes tapasztalataik emlegetésével nem akartak ellentétet szítani a két fegyveres erő között; c.) sokan nem ismerték fel a jogtalan és a testület jövőjére károsan kiható katonai és politikai intézkedéseket. Ezek ellenére meg kell említeni a következő véleményeket.

1. *F.K.* csendőr alezredes, aki 1944 januárjában egyik csendőrkerületi parancsnokság előadótisztje volt, a háború folyamán háromszor volt hadi beosztásban. Tábori csendőralakulat parancsnoka volt a Kárpátokban, Erdélyben és a Dunántúlon. A hadibeosztásaiból levont tanulságot egyetlen

mondatban fejezte ki: "Honvédségünk hőiesen harcolt az utolsó csepp csendőr-vérig."¹¹³

2. *Vitéz Szilasy László* csendőr ezredes előbb a csendőr felügyelőségénél szolgált, majd a háborúnak az ország területére való áttérjedésétől a honvédelmi minisztérium Csendőrségi Osztályának volt a vezetője. Beosztásaiban széles, áttekintő képet kapott a honvédség alá rendelt csendőregységek felhasználásáról. Szerinte:

*A II. világháború tapasztalatai azt mutatták, hogy a honvédséggel való szoros kapcsolat sok kárt okozott a testületnek. A honvédségi alárendeltségbe jutott csendőregységek általában olyan helyzetbe kerültek, mint az idegen holmi a lelkiismeretlen ember kezében. Elprédálták az értékes embereinket minden haszon nélkül. Több konkrét esetről van tudomásom. Még itt az emigrációban is a mi érdekeink ellen működtek...Ezen szomorú tapasztalataim után kialakult álláspontom: El a honvédségtől!*¹¹⁴

Vitéz Király Gyula csendőr ezredes, a belügyminisztérium Közbiztonsági Osztályának és az emigrációs Csendőr Bajtársi Közösségnek, az MKCSBK-nak volt vezetője a jövőbeni "honvéd-csendőr vadházasság ellen" — a múlt szomorú tapasztalatai alapján — igen határozottan állást foglalt.¹¹⁵

4. Honvédségtől független Csendőrséget javasolt *Kulcsár Lajos* és *Berlányi Zsigmond* csendőr alezredes is.

5. A Csendőrség politikai célokra való felhasználását többen kifogásolták. Erről *Szilasy László* csendőr ezredes a következőket írta: "Egy másik feltűnő és szomorú jelensége a II. világháborúnak a politikai befolyása a Csendőrségre. A Csendőrség mindig a belügyminiszter rendelkezésére állt. Bár a kormány az országgyűlés ellenőrzése alatt állott és vele szemben felelősséggel tartozott, mégis a törvénytől eltérően a testületet pártcélokra is igénybevették."

6. *Vitéz Kövendy Károly* százados részt vett az ország védelmi harcaiban, két könyvet adott ki a csendőrökről, számtalan cikket is írt róluk és több mint tíz éven át szerkesztette a "*Bajtársi Level*"-et, így alaposan ismeri a Csendőrség II. világháborús történetét. Szerinte a hadtörténelemnek meg

kellett volna örökíteni, hogy: a.) a Vereckei-szorosról és az ezeréves keleti határról utolsóként egy csendőrzászlóalj vonult el ötven százalékos veszteséggel; b.) a testület százhatvan tisztjét, háromezer tiszthelyettesét és csendőreit veszítette el Budapest romjai között, (*79. melléklet*); c.) a nyugati magyar határ utolsó visszavonuló egysége is csendőrökből állt.¹¹⁶ Mindezek eddig kimaradtak a hadtörténelemszövegekből.

LÁBJEGYZETEK

1 Horthy Miklós *Emlékirataim*, Buenos Aires: Talleres Gráficos Cagnasso, 1953, 208. oldal.

2 *Ugyanott*

3 *Ugyanaz*, 224. oldal.

4 Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, *Magyarország és a második világháború*, Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1961, 345. oldal.

5 *Ugyanaz*, 368. oldal.

6 Mario D. Fenyő, *Hitler, Horthy and Hungary*, New Haven: Yale University Press, 1972, 22. oldal., és Borsányi Julián, "Az 1941-es hadüzenet "casus belli"-je. *Hadak Útján*, XXIV. évfolyam, 283-286. oldal.

7 Csergő András, "Emlékek", Nyugat-Németország, évszám nincs, 6. oldal.

8 Buzási János, *Az újvidéki razzia*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1963, 29. oldal.

9 Karsai Elek, *A budai vártól a gyepűig*, Budapest: Táncsics Könyvkiadó, 1965, 92. oldal.

10 Buzási, *id. m.* 30. oldal.

11 Szigethy György, *Szemtanúja voltam Titó délvideki vérengzésének*. Cleveland, Ohio: Katolikus Magyarok Vasárnapja nyomdája, 1956, 9. oldal.

12 Magyarország és a második világháború, *id. m.* 420. oldal.

13 Buzási, *id. m.*, 53. oldal.

14 Nagybacsoni Nagy Vilmos, *Végzetes esztendő*. Kispeszt, Körmeny Lajos kiadása, 1948, 74. oldal.

15 Buzási, *id. m.*, 62. oldal.

16 C.A. Macartney, *October Fifteenth*. New York: Thomas Nelson and Sons, évszám nincs, II. kötet, 12. oldal.

17 Az országgyűlés képviselőházának naplója, 1939. június 10. XVI. kötet, 490. oldal.

mondatban fejezte ki: "Honvédségünk hősiiesen harcolt az utolsó csepp csendőr-vérig." ¹¹³

2. *Vitéz Szilasy László* csendőr ezredes előbb a csendőr felügyelőségénél szolgált, majd a háborúnak az ország területére való áterjedésétől a honvédelmi minisztérium Csendőrségi Osztályának volt a vezetője. Beosztásaiban széles, áttekintő képet kapott a honvédség alá rendelt csendőregységek felhasználásáról. Szerinte:

A II. világháború tapasztalatai azt mutatták, hogy a honvédséggel való szoros kapcsolat sok kárt okozott a testületnek. A honvédségi alárendeltségbe jutott csendőregységek általában olyan helyzetbe kerültek, mint az idegen holmi a lelkiismeretlen ember kezében. Elprédálták az értékes embereinket minden haszon nélkül. Több konkrét esetről van tudomásom. Még itt az emigrációban is a mi érdekeink ellen működtek...Ezen szomorú tapasztalataim után kialakult álláspontom: El a honvédségtől! ¹¹⁴

Vitéz Király Gyula csendőr ezredes, a belügyminisztérium Közbiztonsági Osztályának és az emigrációs Csendőr Bajtársi Közösségnek, az MKCSBK-nak volt vezetője a jövőbeni "honvéd-csendőr vadházasság ellen" — a múlt szomorú tapasztalatai alapján — igen határozottan állást foglalt. ¹¹⁵

4. Honvédségtől független Csendőrséget javasolt *Kulcsár Lajos* és *Berlányi Zsigmond* csendőr alezredes is.

5. A Csendőrség politikai célokra való felhasználását többen kifogásolták. Erről *Szilasy László* csendőr ezredes a következőket írta: "Egy másik feltűnő és szomorú jelensége a II. világháborúnak a politikai befolyása a Csendőrségre. A Csendőrség mindig a belügyminiszter rendelkezésére állt. Bár a kormány az országgyűlés ellenőrzése alatt állott és vele szemben felelősséggel tartozott, mégis a törvénytől eltérően a testületet pártcélokra is igénybevétték."

6. *Vitéz Kövendy Károly* százados részt vett az ország védelmi harcaiban, két könyvet adott ki a csendőrökről, számtalan cikket is írt róluk és több mint tíz éven át szerkesztette a "*Bajtársi Level*"-et, így alaposan ismeri a Csendőrség II. világháborús történetét. Szerinte a hadtörténelemnek meg

kellett volna örökíteni, hogy: a.) a Vereckei-szorosról és az ezeréves keleti határról utolsóknak egy csendőrzászlóalj vonult el ötven százalékos veszteséggel; b.) a testület százhatvan tisztjét, háromezer tiszthelyettesét és csendőrét veszítette el Budapest romjai között, (79. melléklet); c.) a nyugati magyar határ utolsó visszavonuló egysége is csendőrökből állt. ¹¹⁶ Mindezek eddig kimaradtak a hadtörténezesek írásaiból.

LÁBJEGYZETEK

1 Horthy Miklós *Emlékirataim*, Buenos Aires: Talleres Gráficos Cagnasso, 1953, 208. oldal.

2 *Ugyanott*

3 *Ugyanaz*, 224. oldal.

4 Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, *Magyarország és a második világháború*, Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1961, 345. oldal.

5 *Ugyanaz*, 368. oldal.

6 Mario D. Fenyo, *Hitler, Horthy and Hungary*, New Haven: Yale University Press, 1972, 22. oldal., és Borsányi Julián, "Az 1941-es hadüzenet "casus belli"-je. *Hadak Útján*, XXIV. évfolyam, 283-286. oldal.

7 Csergő András, "*Emlékek*", Nyugat-Németország, évszám nincs, 6. oldal.

8 Buzási János, *Az újvidéki razzia*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1963, 29. oldal.

9 Karsai Elek, *A budai vártól a gyepűig*, Budapest: Táncsics Könyvkiadó, 1965, 92. oldal.

10 Buzási, *id.m.* 30. oldal.

11 Szigethy György, *Szemtanúja voltam Titó délvidéki vérengzésének*. Cleveland, Ohio: Katolikus Magyarok Vasárnapja nyomdája, 1956, 9. oldal.

12 Magyarország és a második világháború, *id.m.* 420. oldal.

13 Buzási, *id.m.*, 53. oldal.

14 Nagybacsoni Nagy Vilmos, *Végzetes esztendőök*. Kispeszt, Körmeny Lajos kiadása, 1948, 74. oldal.

15 Buzási, *id.m.*, 62. oldal.

16 C.A. Macartney, *October Fifteenth*. New York: Thomas Nelson and Sons, évszám nincs, II. kötet, 12. oldal.

17 Az országgyűlés képviselőházának naplója, 1939. június 10. XVI. kötet, 490. oldal.

18 Saly Dezső, *Szigorúan bizalmas. Fekete könyv 1939-1944.* Budapest, Anonymus, 1945, 673. oldal.

19 Kormányzói kabinetiroda, "Emlékeztető." Magyarország és a második világháború, *id. m.*, 418-424. oldal.

20 Kállay Nicholas, *Hungarian Premier.* New York, Columbia University Press, 1954. 109. oldal.

21 Kertész D. Stephen, *Diplomacy in a Whirlpool. Hungary between Nazi Germany and Soviet Russia.* Notre Dame, Indiana, USA: University of Notre Dame Press, évszám nincs, 57. oldal.

22 Kövendy Károly, "A délvidéki partizánharcok". *Bajtársi Levél*, XXV. évfolyam, 7. szám, 9-14. oldal.

23 Nagyiványi Ödön, "Bácska végnapjai", Báranyos József és a bácskai partizánharcokban hősi vagy mártírhaltalt csendőrök emlékének ajánlott "történelmi tényleírás", Argentina, 1977, 2-10. oldal.

24 Szigethy, *id. m.*, 7. oldal.

25 Csergő, *id. m.*, 13. oldal.

26 *Ugyanott*

27 Tóth Sándor, *A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon.* Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1965, 100. oldal.

28 Ferenczy Márton, "Csendőrök, honvédek harca szovjet ejtőernyős csoportokkal Magyarországon". *Magyar Királyi Csendőrség*, Toronto, Kanada: Sovereign Press, 1973, 111-121. oldal.

29 Kövendy Károly, *Csendőrök a Kárpátokon.* Hely hiányzik; a szerző kiadása, 1953, 28-42. oldal.

30 *Ugyanaz*, 57-77. oldal.

31 Kövendy Károly, "A martinkai ütközet." *Magyar Királyi Csendőrség, id. m.*, 158. oldal.

32 *Ugyanaz*, 159-161. oldal.

33 Végh József, "Csáktornyai partizánkalandok," *Bajtársi Levél*, XXV. évfolyam, 7. szám, 21-22. oldal.

34 Farkas-Pusztay Ödön, "Partizánharcok a Muraközben," *Bajtársi Levél*, XXV. évfolyam, 7. szám, 45. oldal.

35 *Ugyanaz*, 46-48. oldal.

36 Szkv. m. kir. zászlós, "Harmincan...", *Magyar Királyi Csendőrség, id. m.*, 90-94. oldal.

37 Adonyi Ferenc, *A magyar katona a második világháborúban,* Klagenfurt, Ferd. Kleinmayr, 1954, 28-45. oldal.

38 *Ugyanaz*, 50. oldal.

39 Dálnoki Veress Lajos (összeállító és kiadó), *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt, 1920-1945,* München, Danubia-Druckerei, 1972, I. kötet, 394. oldal.

40 A m. kir. honvédelmi minisztérium, *Tábori Rendészeti Szolgálat.* Budapest, Stádium Sajtóvállalat, 1942, 14. oldal.

41 *Ugyanaz*, 6-7. oldal.

42 *Ugyanaz*, 26-34. oldal.

43 "SZ. B." csendőr főhadnagy élménye.

44 "B. SZ.", a nyomozásban résztvett csendőr jelentése.

45 "B.SZ.", az átvizsgálásban személyesen részt vett csendőr jelentése.

46 Kállay, *id. m.*, 75-76. oldal.

47 Lévai Jenő, *Fekete könyv,* Budapest, Officina, 1946, 22. oldal.

48 Lévai Jenő, *Szürke könyv,* Budapest, Officina, évszám nincs, 11. év 8. oldal.

A ZSIDÓ TÖRVÉNYEKEL KAPCSOLATBAN itt még feltétlenül meg kell említenünk, hogy Magyarországon békében a zsidóság jelenléte a vidéken a Csendőrségnek szolgálata ellátásában nem okozott gondot. Ügyes-bajos dolgaikat az őrsők a fennálló törvények és rendeletek szerint intézték el, ahogyan azt az állam minden más polgárával szemben tették. Ha nemzeti ünnep volt, az őrs küldöttséggel tisztelte meg a zsidóságot zsinagógáiban, ahol a csendőröket az első padsorba ültették. A rabbi olyan buzdító és hazafias érzésektől áthatott beszédet mondott, hogy a többi honfitársaknak is dicséretükre válhatott volna.

A ZSIDÓTÖRVÉNYEK BEVEZETÉSE a csendőröknek csak munkatöbbletet, bosszúságot és gondot okozott. A háború alatt felelőtlen személyek zsidó házak és üzletek ablakait több esetben bevették, őket az utcán molesztálták, sőt néha tettelegességre is sor került. E cselekmények nyomozása és a tettesek feljelentése szintén a csendőrség hárult, amit az elfogultság nélkül meg is tett.

49 Horthy, *id. m.*, 254. oldal.

50 Kállay, *id. m.*, 423. oldal.

51 Lévai, *Fekete könyv, id. m.*, 95. oldal.

52 Benoschofsky Ilona és Karsai Elek (szerkesztők), *Vádirat a náciizmus ellen,* Budapest: A magyar izraeliták országos képviselete kiadása, 1958, I. kötet, 126. oldal.

53 Lévai, *Fekete könyv, id. m.*, 131. oldal.

54 Karsai, *id. m.*, 471. oldal.

55 Pintér István és Szabó László, *A hóhérok nyilatkoznak.* Budapest, Kossuth könyvkiadó, 1962. 220. oldal.

56 Fenyő, *id. m.*, 190-191. oldal.

57 Lévai, *Fekete könyv, id. m.*, 161. oldal.

- 58 Horváth József, Nemes János, Pintér István és Szabó László, *Az utolsó felvonás*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1959, 171-177. oldal.
- 59 Schön Dezső, *A jeruzsálemi per*. Tel Aviv, Új Kelet kiadás, 1963, 395. oldal.
- 60 Lévai, Fekete könyv, *id. m.*, 177. oldal.
- 61 *Ugyanaz*, 184. oldal.
- 62 Horthy, *id. m.*, 260. oldal.
- 63 Lévai, Fekete könyv, *id. m.*, 206. oldal.
- 64 *Ugyanaz*, 233. oldal.
- 65 *Ugyanaz*, 256. oldal.
- 66 *Ugyanaz*, 116. oldal.
- 67 *Ugyanaz*, 139. oldal.
- 68 Schön, *id. m.*, 366. oldal.
- 69 Pór Dezső és Zsadányi Oszkár, *Te vagy a tanu*. Budapest, Szikra irodalmi és lapkiadóvállalat, 1946, 204. oldal.
- 70 Király Gyula, "Adatok a m. kir. Csendőrség történetéhez," *Leírások, Brazília*, 1970, 4. oldal.
- 71 Schön, *id. m.*, 287. oldal.
- 72 *Ugyanaz*, 278. oldal.
- 73 Lévai, Fekete könyv, *id. m.*, 193. oldal.
- 74 E.H., "Székelyföld védelme," *Bajtársi Levél*, XXV. évfolyam, 7. szám 22-29. oldal.
- 75 Tóth Sándor, *id. m.*, 72-75. oldal.
- 76 Török Bertalan, "A nagyváradi tanzászlóalj a hadak útján. M. kir. Csendőrség, *id. m.*, 127-130. oldal.
- 77 *Ugyanott*
- 78 *Ugyanott*
- 79 Szombathy Lajos, "Nagyváradi emlékek". Leírás, 1965, 3-4. oldal.
- 80 *Ugyanaz*, 5-6. oldal.
- 81 Török, *id. m.*, 129-130. oldal.
- 82 Szombathy, *id. m.*, 7-8. oldal.
- 83 Dálnoki Veress, *id. m.*, III. kötet, 202. oldal.
- 84 Nagy János, "Napló". Cleveland, Ohio, évszám nincs, 5-25. oldal.
- 85 Gál Zoltán, "Húsz éve történt", *Ország-Világ*, Budapest, VII. évfolyam, 39. szám.
- 86 Kövendy Károly, "Egy arany vitézségi érem és egy lovaghereszt története". Magyar Királyi Csendőrség, *id. m.*, 149-156. oldal.
- 87 Kövendy Károly, *Csendőrök a Kárpátokon*, *id. m.*, 80-98. oldal.
- 88 Dálnoki Veress, *id. m.*, II. kötet, 237-238. oldal.
- 89 Kövendy Károly, "Ismeretlen adatok, parancsok az Ungvári Tanzászlóalj harcaiból", *Bajtársi Levél*, XXVIII. évfolyam, 1. szám.

- 90 Kállay, *id. m.*, 369-380. oldal.
- 91 *Ugyanaz*, 385-387. oldal.
- 92 *Ugyanaz*, 388. oldal.
- 93 Dálnoki Veress, *id. m.*, III. kötet, 114-120. oldal.
- 94 Horthy, *id. m.*, 271. oldal.
- 95 Dálnoki Veress, *id. m.*, III. kötet, 149. oldal.
- 96 *Ugyanaz*, 125-134. oldal.
- 97 *Ugyanaz*, 146. oldal.
- 98 Király Gyula, "Adatok a m. kir. Csendőrség történetéhez", *id. m.*, 6-12. oldal.
- 99 Karsai, *id. m.*, 551. oldal.
- 100 Ismeretlen, "52 napos budapesti csata", Magyar Királyi Csendőrség, *id. m.*, 250. oldal.
- 101 Kövendy Károly, "Emlékezés a budai harcokra", *ugyanaz*, 270. oldal.
- 102 Karsai, *id. m.*, 646. oldal.
- 103 Kövendy Károly, "Emlékezés a budai harcokra", Magyar Királyi Csendőrség, *id. m.*, 278-279. oldal.
- 104 Kőszegi Imre, *Budavár ostroma 1945-ben*, Budapest, Müller Károly Könyvkiadóvállalat, 1945, 93. oldal.
- 105 K.GY. szds., "A kaposvári csendőrzászlóalj története", Magyar Királyi Csendőrség, *id. m.*, 212. oldal.
- 106 L.S.O. és L.E., "Visszaemlékezés az NSZK-ra". Leírás, hely nincs: 1966, 7-22. oldal.
- 107 Hollós Ervin, *Rendőrség, Csendőrség, VKF 2*, Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1971, 416. oldal.
- 108 *Ugyanaz*, 415. oldal.
- 109 Dálnoki Veress, *id. m.*, III. kötet, 251-170. oldal.
- 110 Zámbery Árpád, "A m. kir. Csendőrség alakulatai amerikai szolgálatban". Nyugat-Németország, Grossmain, kézirat, 1965. 2. oldal.
- 111 *Ugyanaz*, 2-7. oldal.
- 112 A Csendőrség felügyelője által 1945 február 14-én közzétett hivatalos adat a testület háborús veszteségeiről.
- 113 F.K. 1963 május 29-én kelt levele alapján.
- 114 Szilasy László, "A II. világháború tapasztalatai", kézirat, 1963.
- 115 Király Gyula, 1977 november 30-án kelt levele alapján.
- 116 Kövendy Károly, "A hadtörténelemre tartozik mindézek megörökítése", *Bajtársi Levél*, XXVIII. évfolyam, 1. szám, 32. oldal.